

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Рада Стијовић

*Чија је Госпођица?
(о њосесивном генијиву)* 1

Предлози

Душка Кликовац

*О обележавању ујравног говора
наводницима* 4

Рада Стијовић

Како се обраћамо у њисму 12

Осветљавања

Ивана Лазећ Коњик

*Изазови савремене лексикографије:
краудсорсинг и ошворени речници* 14

Владис Стоканић,

Милица Божић Синчук

*Подела речи на крају реда – камен
својшћана у језичкој љракси* 18

Драгана Савин

*Пољопривредна сѣрука и најчећће
грећке у љисању* 22

Маријана Ђукић

*О синонимском односу лексема друг и
пријатељ* 25

Александра Јовановић

*О неким необичним ујошребима глагла
доћи (Он ми доће брат од стрица / То му
доће субота)* 30

Мали савети 37

*Одлуке Одбора за сѣндардизацију
српског језика* 40

Писци о језику 43

УРЕДНИЦИ
Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО
Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
МИЛОРАД ТЕЛЕБАК
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шћефан

Компјутерски слог
Владимир Вайић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
[www.maticasrpska.org.rs/jezik danas](http://www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas)
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе и информисања Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

Свако одељење има одељењског старешину.

Одједапут је нешто лупило.

Одољевали су свим искушењима.

стамбени кредит

Ко је одсутан?

Гласало је 55% гласача.

Отишао је напречац.

Озлиједио се па има озлиједу на нози.

Свијет је звао грјешницом.

Позив на сарадњу и ирејџлајџу

Уредништво вас позива на сарадњу – са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1 или на e-mail:

ksunajko@maticasrpska.org.rs

Претплату за 2018. годину у износу од 300,00 динара можете уплатити на жиро рачун број 205-204373-09, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на *Језик данас*” а прималац: Матица српска, Нови Сад.

НОРМА

Рада Ситијовић

ЧИЈА ЈЕ ГОСПОЋИЦА? (О ПОСЕСИВНОМ ГЕНИТИВУ)

У српском језику се посесивност, припадање некоме или нечему исказује присвојним (посесивним) придевом (*Марина мајка, Андрићева „Госпођица”, бакин колач, очев сајм, краљева гарда* и сл.) или присвојним (посесивним) генитивом (*мајка лејџе Маре, „Госпођица” Иве Андрића, сат мога оца, гарда краља Пејтра* и сл.). Јасно су разграничене ситуације у којима ће се употребити придев од оних у којима ће се употребити генитив и ова два облика најчешће нису замењива.

У природи српског језика је да се посесивност изражава присвојним придевом кад год је то могуће. Рећи ће се: „Видео сам *Пејрову кућу*”, а не „Видео сам *кућу Пејра*”; „Наследио сам *очев сајм*”, а не „Наследио сам *сајм оца*”. Навешћемо зато оне случајеве у којима се мора употребити генитив.

Прво, ако уз име појма коме нешто припада стоји нека одредба (атрибут, апозиција, односна реченица) и није могуће од њега направити присвојни придев, мора се употребити генитив: „То је *мајка лејџе Маре*”; „Пратио га је *лик жене коју је волео*”; „То је *кајућ Луке, нашег домара*”. Ако би се одредбе изоставиле, присвојни придев од поменутих именица био би могућ и у посесивној конструкцији једино оправдан: *Марина мајка, Лукин кајућ, ауторово име* и сл.

Друго, генитив се мора употребити и онда када се истовремено наведу име и презиме онога коме нешто припада: „Госпођица” *Иве Андрића* (али: *Андрићева „Госпођица”*), поезија *Пејра Пејровића Њеџоца* (али: *Њеџоцева поезија*) итд.

Често се поставља питање да ли се у оваквим ситуацијама, када се исказује припадање дела неком аутору, мора употребити беспредлошки генитив – „Госпођица” *Иве Андрића*, или је дозвољен и генитив с предлогом

од – „Госпођица” од *Иве Андрића*. Сасвим су регуларне обе конструкције: „Госпођица” *Иве Андрића* и „Госпођица” од *Иве Андрића* (тако и: „Нечиста крв” од *Боре Стјанковића*, „Житије Стефана Немање” од *Светиоџ Саве* итд.). Норма дозвољава да се употреби генитив с предлогом *од* и када уз презиме не стоји име аутора: „Веома ми се допала ‘Госпођица’ од *Андрића*”, „Живот Светог Саве” од *Доментијана* итд. (мада је чешће и уобичајеније: „Веома ми се допала *Андрићева* ‘Госпођица’”, *Доментијанов* „Живот Светог Саве” итд.).

Старије граматике наводе и примере типа: „То је одело од моџа друџа”, „Ово је кућа од моџа сѣрица”, „Капетан од ње лађе звао се Нептун” (Љ. Ненадовић, *Писма из Немачке*, 35), али кажу и да су „ишчезли из савременог језика” (СТЕВАНОВИЋ: 226–227).¹ Новији нормативни приручници их не доносе (ПИПЕР и др., ПИПЕР и КЛАЈН). Како се они још увек не осећају сасвим необичним, не треба журити са нормативним дисквалификацијама.

Посесивни генитив с предлогом *од* могућ је и када се њиме казује однос дела према целини, али када се ради о интегралним деловима предметних објеката (не и људског тела): нога од стола, поклопац од кутије (не: рука од човека).

Од презимена на *-ски* не изводе се присвојни придеви, зато се таква презимена, за исказивање посесивности, морају ставити у генитив: *Улица Чернишевскоџ*, а не *Чернишевскијева улица* (али: *Њеџошева улица*, *Досићејева улица*, кад придеви нису од презимена на *-ски*), *романи Досићејевскоџ*, а не *Досићејевскијеви романи* (али: *Пушкинова њоезија*, *Мајавуљеви њриповејке* и сл.).

Присвојни генитив једино је могућ и онда када је име појма коме нешто припада у множини: „*Деињсѣво малишана*”² било је безбрижно”; „*Животијини сѣановника* нису више угрожени”; „Представљена су дела *ѡисаца* и *сликара*”.

Само су наизглед замењиви примери типа *женин осмех* и *осмех жене*, *дирекѣоров ауѣориѣеѣ* и *ауѣориѣеѣ дирекѣора*, *ѣријаѣељева ѣодрѣка* и *ѣодрѣка ѣријаѣељева*. И придевске и генитивске конструкције су овде језички ваљане, али се не могу замењивати, јер носе у себи различита значења. Придевске конструкције означавају конкретну, одређену особу, а генитивске говоре уопштено: *дирекѣоров ауѣориѣеѣ* је ауторитет директора кога знамо или о коме говоримо („Директоров ауторитет је спасио колектив од расула”), а *ауѣориѣеѣ дирекѣора* је ауторитет директора уопште, било ког

¹ Разумљиво, у неким ситуацијама овакав генитив није могућ. У реченици: „Добио сам одело од моџа браѣа” није јасно да ли је реч о братовом оделу или о оделу као о братовом поклону.

² На последње *а* у *малишана* и *становника* ставити генитивни знак.

директора („Ауторитет директора је неопходан за функционисање једног предузећа”).

У свим ситуацијама осим наведених треба употребљавати присвојни придев за исказивање посесивности.

Л и т е р а т у р а :

Предраг ПИПЕР и др., *Синџакса савременог српског језика : његова реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005, 144–145.

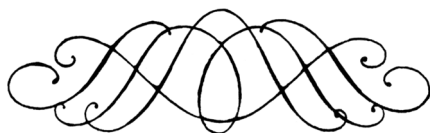
Предраг ПИПЕР и Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2014, 339–340.

Михаило СТЕВАНОВИЋ, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига, 1974.

Рада Стијовић

Институт за српски језик САНУ, Београд

rada.stijovic@isj.sanu.ac.rs

Душка Кликовац

О ОБЕЛЕЖАВАЊУ УПРАВНОГ ГОВОРА НАВОДНИЦИМА

0. Увод

У вези с тим како се управни говор обележава наводницима постоји у пракси неколико недоумица. Неке од њих проистичу из тога што сам важећи правопис (*Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2010. – у даљем тексту *Правопис 2010*) даје упутства која нису сасвим одређена, а други из тога што неке проблеме и не разматра. У овом прилогу позабавићемо се недоумицама које нам се чине највећим.¹ То су следеће:

- 1) којим се редоследом пишу изводни наводници и други интерпункцијски знаци;
- 2) да ли се пише зарез као трећи интерпункцијски знак у низу;
- 3) како се раздвајају управни и пишчев говор;
- 4) колико се наводника пише кад се у управни говор умеће пишчев говор.

На крају ћемо прокоментарисати графичко решење за наводнике које прописује *Правопис 2010*.

1. Редослед изводних наводника и других интерпункцијских знакова

Овде ћемо разматрати следеће питање: какав је редослед завршног реченичног знака и другог дела наводника кад бисмо међу наводнике ставили управни говор у примерима као што су следећи:

¹ У основи овог прилога стоји детаљан рад о обележавању управног говора наводницима и цртом (Кликовац 2013), у којем смо изложили и анализирали правила о томе у досадашњим српским и хрватским правописима и правописним приручницима, приказали издавачку праксу и предложили одговарајућа решења.

- (1) Марко рече: Доћи ћу.
- (2) Марко упита: Долазиш ли?
- (3) Марко викну: Дођи одмах!
- (4) Марко рече: Долазим...

У примерима 2, 3, 4 нема никакве дилеме: изводни наводници долазе после завршног знака интерпункције:

- (2a) Марко упита: „Долазиш ли?“
- (3a) Марко викну: „Дођи одмах!“
- (4a) Марко рече: „Долазим...“

У вези с тачком у примерима као што је 1, међутим, *Правопис 2010* нуди два решења – да се она пише пре наводника и после њих:

- (1a) Марко рече: „Доћи ћу.“
- (1б) Марко рече: „Доћи ћу“.

Наиме, *Правопис 2010* такве примере наводи на два места. Најпре то чини у поглављу о интерпункцији, на стр. 134, и тада је решење да се тачка пише испред изводних наводника (подвлачење, и овде и у даљим примерима, наше – Д. К.):

Хоћеш да си неприметна а оне, сасвим зачаране, мрмљају „Како је твоја мајка лепа.“² Изиграваш собарицу а оне додају: „Право је госпођа.“

Међутим, у поглављу „Комбиновање правописних знакова и видова текста или слога“ преимућство се даје тачки иза другог дела наводника; пример је следећи (стр. 156):

Настављајући своју асоцијацију, промрмља: „Сва је згода – биће града тешка“.

Образложење је следеће: најпре се успоставља аналогија према случају кад иза управног говора следе пишчеве речи:

„Сва је згода – биће града тешка“ промрмља настављајући своју асоцијацију.

А каже се и следеће: „написана је као битнија она [тачка] која закључује целу реченицу.“ Та тачка, дакле, обележава крај оне реченице која почиње са „Настављајући своју асоцијацију...“, а тачка која обележава крај управног говора изостављена је, као мање важна.

² У примеру испред наводника није написана двотачка; претпостављамо да је то омашка.

Али *Правопис 2010* наставља: „То, међутим, није никакво чврсто правило нити постојан обичај, него се често тачка стави одмах уза слово, па тек онда знак извода. Ни тај поступак није погрешан, а нарочито је оправдан кад је – као у друга два примера – пишчев текст само најава, иза које следи развијен и целовит навод; другим речима: кад је навод главни део исказа.“ То се илуструје следећим примерима:

Исписа на табли строфу: „Чемпресова шума бдије. Месец на њу просу своје хладно сребро. Одсијава модро летње иње са високих трава. Затим крик – то крикну буљина на пању.”

Поаро примети: „Али ви, мадам нисте били сасвим задовољни.”

Бојимо се да је корисник правописа овим остављен у недоумици како да поступи: у једном поглављу из примера следи да треба прво писати тачку, а онда изводне наводнике, а у другом се најпре препоручује обрнуто, али се онда дозвољава и оно прво – а додатна компликација је што критеријум за одлучивање није јасан (будући да је навод, кад му претходе пишчеве речи, углавном „главни део исказа“).

Да бисмо могли боље сагледати читав проблем, морамо узети у обзир и случај – који *Правопис 2010* не помиње – кад се управни говор наводи без пишчевих речи (5); и тада су, начелно, могућа два решења – (5а) и (5б):

(5) Доћи ћу.

(5а) „Доћи ћу.”

(5б) „Доћи ћу.”³

Решење (5б) не би се могло правдати ничим другим него само аналогизмом према (1б). Овде, међутим, треба одлучити од ког случаја треба поћи: чини се да је случај (5), као једноставнији, основни, те да случај (1) треба да се управља према њему, а не обрнуто.

Тако би решење (1а) било подржано двоструком аналогизмом: према случају (5а) – који је једини логичан – и према случајевима (2а), (3а) и (4а). А било би у складу с још једним случајем – оним кад у управном говору стоји више од једне реченице:

(6а) „Доћи ћу. И нећу каснити.”

(6б) „Доћи ћу. И нећу каснити.”

Наиме, оставити изван наводника само тачку која стоји на крају последње реченице, као у (6б), делује незграпно.

³ Ово решење од свих правописа препоручују само Белић (1950) – мењајући правило које је дао у претходним издањима свог правописа (Белић 1923, 1934), и Дешић, у првом свом правопису (1994). Дешић (2015) дозвољава оба решења.

Дакле, ако би се усвојило решење (1а), корисник правописа би имао да усвоји само једно правило: да се у управном говору знак интерпункције пише испред другог дела наводника.

2. Да ли се пише зарез као брићи интерпункцијски знак у низу

У најчешћим примерима, као што је следећи:

„Долазим“, рече Марко.

У управном говору стоји обавештајна реченица, а за њом следи пишчев говор. Тачка на њеном крају се брише – али је зарез обавезан. Из тога ћемо закључити да се осећа да наводници сами за себе не разграничавају управни говор од пишевог довољно јасно, те да им је потребна потпора у виду неког знака који одговара паузи у говору – а то је у овом случају зарез, као најнеутралнији такав знак.

Сада се поставља следеће питање: да ли иза изводних наводника треба писати зарез и онда кад се управни говор завршава упитником или узвичником? Другим речима, да ли треба писати као у пр. 7а и 8а, или као у пр. 7б и 8б:

(7а) „Долазиш ли?“, упита Марко.

(8а) „Дођи одмах!“, узвикну Марко.

(7б) Долазиш ли?“ упита Марко.

(8б) „Дођи одмах!“ узвикну Марко.

У пракси се јављају оба решења – и да се зарез пише, и да се не пише. Ово друго решење у својим правописима примењују Љ. Стојановић (1891), С. Новаковић (1894), а такво правило експлицитно наводи Белић у својим правописима (1923, 1934, 1950). Српски правописи од *Правописа 1960* наомамо – па ни *Правопис 2010* – о томе не дају никакво упутство.

Такво решење по којем се зарез не би писао било би погодно стога што би се њиме избегавало гомилање интерпункцијских знакова, али би захтевало да се уче два правила: да се зарез пише кад би се реченица из управног говора завршавала тачком, а да се не пише кад се она завршава упитником или узвичником. Насупрот томе, такво решење по којем би се зарез писао захтевало би само једно правило: да се после наводника, а испред пишевог говора увек пише зарез. У том смислу је то решење једноставније.

Постоји још један разлог који би подржавао писање зареза: у пракси постоје – истина, ретко – и овакви случајеви:

(9) »Pssst!« рече Gandalf. »Neka Torin govori!« A Torin ovako počе.⁴

⁴ Džon R. Tolkien, *Hobit*, Novi Sad: Solaris, 1998, стр. 26.

Да на првом подвученом месту иза наводника стоји зарез, било би јасно да следе пишчеве речи које објашњавају порекло управног говора, а не сасвим друга реченица (као на другом подвученом месту). Овако, та два различита случаја су интерпункцијски изједначена.

3. Како се раздвајају управни и пишчев говор

Правопис 2010 (на стр. 134) каже да се наводницима могу означавати „дијалози“,⁵ те да су „то знаци који – по жељи писца текста – замењују црту са том службом“. За то се дају следећи примери:

„Добро, узећу ово, иако ми је мало нелагодно“, сагласи се момак.
„Зашто, кад тим не оштећујеш никога“, храбрио га је старији.
„Добро, узећу ово“ – сагласи се момак – „иако ми је мало нелагодно.“
„Зашто“ – храбрио га је старији – „кад тим не оштећујеш никога.“

У прва два примера наводници заиста стоје уместо црта, тако да су цитат и пишчев говор одвојени зарезом; међутим, у трећем и четвртном наводници су употребљени *најпоредо* са цртама, тако да у ствари оне служе раздвајању цитата и пишевог говора. Из примера се намеће закључак да је избор између црте и зареза ствар личног нахођења.⁶ Дакле, било би свеједно да ли се пише (10а) или (10б):

(10а) „Доћи ћу“, рече он.

(10б) „Доћи ћу“ – рече он.

Такво двојство уводи *Правопис 1960*; издање *Правописа* из 1993. у том погледу не даје јасно правило, а Дешић (1994, 2015) преимућство даје запетама, али дозвољава и црте.

Начелно говорећи, није добро – и таквих случајева у нашем правопису нема много – да се два знака могу употребити без икакве значењске или стилске разлике. Друго: решење по којем се истовремено употребљавају и наводници и црта није ни нарочито рационално, јер је у пр. (10б) потребно само ставити испред цитата још једну црту да би се наводници учинили сасвим излишним. И треће: црта иза цитата може послужити у сасвим другачије сврхе – да се део који следи нарочито истакне или да се наговести неки неочекивани садржај – те би је било добро за такве случајеве и сачувати:

(11) Марко рече: „Долазим“ – али се не помаче.

⁵ Исправније би било рећи да се међу наводнике стављају *рејлике у дијалогу*, а не сами дијалози.

⁶ На стр. 156 такође се каже да се уместо зареза у једном таквом примеру „могла написати и црта“.

4. *Колико се наводника пише кад се у управни говор умеће пишчев говор*

Ово је питање којим се *Правопис 2010* не бави, али које се у пракси понекад решава двојако. Реч је о овоме: да ли се, у случају кад се управни говор разбија пишчевим, оба дела управног говора обележавају и уводним и изводним наводницима, или за цео управни говор постоје само једни уводни и једни изводни наводници; другим речима – да ли се пише по моделу из пр. (12а) или из пр. (12б):

(12а) „Доћи ћу“, рече Марко, „чим будем могао.“

(12б) „Доћи ћу – рече Марко – чим будем могао.“

Друго решење, које данас у пракси није често, препоручивао је Љ. Стојановић у свом правопису (1891), и оно се налазило у неким приручницима још у другој деценији XX века. Прво решење експлицитно прописује *Правопис 1960*, а затим – од правописа у нашој средини – још и М. Дешић (1994, 2015).

Друго решење подразумева да је пишчев говор реченица која је уметнута као што би то била и свака друга, нпр. она у следећем примеру:

(13) „Доћи ћу – и то с највећим задовољством – чим будем могао.“

Јасно је да уметање пишчевих речи као у пр. (12б) може читаоца – нарочито оног који се с текстом упознаје тек летимично – завести на погрешан пут, јер овај не може на први поглед закључити које су речи цитиране, а које ауторске. Такође, део који се умеће помоћу двеју црта тим поступком се и истиче – што је супротно статусу који обично имају пишчеве речи уметнуте у управни говор.

5. *Закључак*

Сматрамо, дакле, да су у вези с обележавањем управног говора наводницима најприкладнија решења по следећим обрасцима („најприкладнија“ значи да су утемељена на аргументима, подржана логичним аналогијама и најустаљенија или бар у великој мери устаљена у пракси):

(а) Основни, најједноставнији случај – само управни говор:

„Доћи ћу.“

„Долазиш ли?“

„Дођи одмах!“

„Долазим...“

(б) Пишчев говор претходи управном:

Марко рече: „Доћи ћу.“
Марко упита: „Долазиш ли?“
Марко викну: „Дођи одмах!“
Марко рече замишљено: „Долазим...“

(в) Управни говор претходи пишчевом:

„Доћи ћу“, рече Марко.
„Долазиш ли?“, упита Марко.
„Дођи одмах!“, викну Марко.
„Долазим...“, замишљено рече Марко.⁷

Евентуално, али само ради истицања, и:

Марко рече: „Доћи ћу“ – али се не помаче.

(г) Пишчев говор је уметнут у управни:

„Доћи ћу“, рече Марко, „одмах.“
„Долазиш ли“, упита Марко, „одмах?“
„Дођи“, викну Марко, „одмах!“

Тиме би се искључила следећа решења:

„Доћи ћу“.
Марко рече: „Доћи ћу“.
„Долазиш ли?“ упита Марко.
„Долазиш ли?“ – упита Марко.
„Доћи ћу – рече Марко – одмах.“
„Доћи ћу, рече Марко, одмах.“

6. И још једна најомена: о графичком решењу за наводнике у Правопису 2010

Правопис 1993 (стр. 286) дозвољава, као „уобичајене“, различите „графичке варијације“ наводника: они могу бити ресичасти („Долап” или „Долап“) и угласти («Долап»). Уз то стоји и коментар: „За ове варијанте нема нормативне сметње, и обично се избор између њих препушта типографији, с тим што у истом издању треба да буду уједначени.“

Међутим, *Правопис 2010* као графичко решење за наводнике помиње само следеће: „ ”. Тиме се решења „ “ и » « практично укидају. То нам се не чини као добар поступак, из најмање два разлога.

⁷ О комбиновању тротачке и изводних наводника в. и у Кликовац 2012.

Први разлог је начелан: устаљена решења није добро мењати без јаких аргумената; *Правойис 2010*, међутим, не наводи ниједан за одбацивање двају облика наводника – и то управо оних најстаријих и традиционалних.

Други разлог је бар исто толико важан као и први: овим поступком се све књиге које су одштампане (или се и даље штампају) с другачијим наводницима стављају ван норме – а то су, између осталих, и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и *Речник српског језика Матице српске*, који се служе наводницима облика „“. Ако је у питању пропуст – а надамо се да јесте – свакако би га требало исправити неком врстом званичне интервенције надлежног тела.

Л и т е р а т у р а :

- Белић 1923: Александар Белић, *Правойис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Белић 1934: Александар Белић, *Правойис српскохрватског књижевног језика (Према јројисима Министарства просвете)*, Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, 1934. (треће, поправљено издање).
- Белић 1950: Александар Белић, *Правойис српскохрватског књижевног језика* (ново, допуњено и исправљено издање), Београд: Просвета.
- Дешић 1994: Милорад Дешић, *Правойис српског језика – Приручник за школе*, Земун: Нијанса, Никшић: Унирекс.
- Дешић 2015: Милорад Дешић, *Правойис српског језика – школско издање*, Београд: Klett.
- Кликовац 2012: Душка Кликовац, „О интерпункцијском знаку три тачке (тротачки)“, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 41/3, стр. 63–92.
- Кликовац 2013: „О обележавању управног говора“, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 42/3, стр. 15–42.
- Новаковић 1894: Стојан Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Државна штампарија.
- ПРАВОПИС 1960: *Правойис српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад / Загреб: Матица српска / Матица хрватска, 1960.
- ПРАВОПИС 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правойис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- ПРАВОПИС 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правойис српског језика, измењено и допуњено издање* (Редакција: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић), Нови Сад: Матица српска.
- Стојановић 1891: Љубомир Стојановић, *Лекције из српског језика за II разред гимназије*, 1891.

Душка Кликовац
Филолошки факултет Универзитета у Београду
klikovac@rcub.bg.ac.rs

КАКО СЕ ОБРАЋАМО У ПИСМУ

Последњих деценија вратили смо се традиционалним начинима осло-вљавања односно куртоазног обраћања. Међутим, још увек немамо тачно утврђену кореспонденцијску норму. Зато се дешава да и у овој области ве-лики утицај има језик бирократије, а у њему готово свако писмо почиње само са „Поштовани”, чак и када је појединац у питању, као да људи којима се обраћамо немају име, статус, занимање.

Формално ословљавање код нас захтева обраћање са „Поштовани (или, нешто формалније, уважени) господине” па онда следи – презиме, звање, титула и сл. Дакле, „Поштовани господине Поповићу”, „Поштовани про-фесоре Поповићу”, „Поштовани докторе Јовановићу”, „Уважени колега”, „Поштовани господине професоре”.

Није добар обичај ословљавања само са „Поштовани”. Чак и када је у питању пропагандни материјал или опомена за неплаћену струју, који се упућују на хиљаде адреса, и у коме се стога овакво обезличено обраћа-ње донекле може разумети, боље је наћи неку другачију, личнију форму обраћања, попут „Поштовани суграђани”, „Поштовани корисници”, „По-штована господо” и сл. Може се, нпр., редакцији неких новина написати: „Поштовано уредништво”. Када никако не можемо да нађемо погодну реч којом ћемо именовати особу којој се обраћамо, једино тада има смисла упо-требити само реч „Поштовани”. Не би било лоше када бисмо увели у прак-су и обраћање са „Поштована господо (даме и господо)” и сл., како то чи-нимо на великим скуповима, јер када се обраћамо институцијама, фирмама и сл. не обраћамо се зградама него људима у њима.

Ословљавање са „Драга + име” у службеној преписци код нас се не упо-ребљава, а што се среће у дописима неких банака и сличних установа. Очито је на то утицао енглески узус, мада је код нас и та врста обраћања сведена на крајње неформалан облик, јер би Енглези наставили са госпођи-це Станковић или Марковић, а не са Ана или Милице.

Ословљавање са „Драги колега” (професоре итд.) допуштено је у неким мање формалним приликама и свакако не при првом контакту.

Када је у питању заменица *ви* (*вас, вама, ваши*), писање великог почет-ног слова знак је наглашеног поштовања и стога уобичајено. Правописна норма нас, дакле, не обавезује, него нам, као нешто што је ушло у праксу, препоручује. Ако се пак обраћамо већем броју лица или организацији, ове заменице се пишу малим словом.

Пословно писмо има и утврђену форму. Наша правописна и културна

норма налажу да редови буду уједначени по дужини, што захтева и преламање речи на крају реда. Ред на почетку пасуса се увлачи – у машинском писању за пет словних места, а у књигама за четири типична словна места (увлачење је упола мање ако је слог двостубачан). Белина између пасуса користи се само да се истакне граница садржајних целина састављених од више пасуса (Правопис, параграф 188).¹

Као што се у старим приручницима² за писање писама некада истицала важност каквим се мастилом, на каквом папиру и каквим рукописом пише, тако се и данас сматрају важним уједначеност фонтова, место поруке на страници, дизајн заглавља, квалитет и боја хартије, ако писмо има класичну форму, јер се на овај начин стиче утисак о писму и пошљаоцу и пре читања текста.

Рада Стијовић

Институт за српски језик САНУ, Београд

rada.stijovic@isj.sanu.ac.rs

¹ У европској и америчкој култури најчешћа су америчка или блок-форма (лева и десна страна су поравнате, први ред се не увлачи, а између пасуса се оставља један ред белине), француски или зупчасти облик писма (пасуси се не раздвајају, а нови ред се увлачи за пет словних места) и комбиновани облик. Као што је горе речено, наша норма је друкчија и треба је поштовати.

² Најстарији кореспонденцијски приручник на који су се ослањали писари у доба настајања модерне српске државе током Првог српског устанка била је књига Атанасија Стојковића *Серјски секретар или руководство како сочињавају различнејша писма, квише, облигације, конјракте, шесшаменије, реверсе, конше и њр.*, издата у Будиму 1802. године (друго издање 1862). Ово је књига поука о форми, стилу, језику писама и службених докумената, о начину обраћања и поздрава, као и збирка образаца по којима се читалац може управљати у састављању писама најразноврсније садржине. Стојковић се при писању овог поучника ослањао на књигу Алексија Везилића *Крајкоје сочињеније о њривајних и њубличних дјелах*, издате у Бечу 1785. године (друго издање 1792). Везилићева књига је прва српска књига штампана као приручник за писање приватних писама, службених захтева, молби, пуномоћја, уговора, тестамената и др. Писана је, у духу свог времена, на руско-словенском језику, уз напоредни превод на немачки. Због језика је Стојковић био решио да напише нови приручник.

ОСВЕТЉАВАЊА

Ивана Лазих Коњик

ИЗАЗОВИ САВРЕМЕНЕ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ: КРАУДСОРСИНГ И ОТВОРЕНИ РЕЧНИЦИ

Сви знамо да речници нису класичне књиге и да, за разлику од књига које читамо, речнике уистину не читамо, већ у њих завирујемо по потреби, када неку реч не знамо одн. када не разумемо њено значење. Припремање и израда речника, посебно оних једнојезичних дескриптивних, у којима су значења речи објашњена речима истог тог језика, навођењем релевантних граматичких, семантичких и др. информација, дуготрајан је посао који изискује много времена, знања, труда и средстава, уз учешће великог броја лингвистичких стручњака, а однедавно и информатичара. Велики језици у развијеним државама, као што је енглески језик, захваљујући тржишту имају то преимућство да могу редовно да издају допуњена издања речника, на сваких 4 до 5 година, и да на тај начин прате развој свога језика (нпр. Макмилан, Оксфорд, Лонгман, Кембриџ, Колинс). Таква динамика излажења речника омогућена је крајем 80-их година прошлог века појавом великих језичких корпуса, који су знатно убрзали и поспешили рад на њиховој изради. Нови коренит преображај десио се средином 90-их година, када су се појавили лексикографски софтвери који су донели нову форму дигиталног речника (најчешће у то време објављиваних на це-деу) и нове начине представљања лексике у односу на оне традиционалне. Српска дескриптивна лексикографија, нажалост, није успела да прати поменуте трендове.

Последњих неколико година сведоци смо још једне револуције на пољу дигиталних комуникација у виду развоја и масовљења интернета и појаве различитих врста мобилних уређаја (преносивих компјутера, таблета, паметних телефона и сл.) и нових интерактивних медија за реализацију лексикографских остварења (дигиталне онлајн платформе), чиме је омогућено непрестано ажурирање речника и њихова непосредна доступност корисницима. Да су промене заиста темељне и велике, као и предности које

доносе нове технологије у изради речника, показују одлуке неких реномираних лексикографских кућа, нпр. Макмилана, који је 2013. године обуставио штампање папирних речника уз образложење да су такви речници застарели већ по објављивању, и преоријентисао се искључиво на објављивање електронске онлајн верзије, која се редовно ажурира у складу са дешавањима у језику, што је од нарочитог значаја за кориснике. Уз то, дигитални медиј омогућава издавачима речника да информације представљене на традиционалан начин обогате новим драгоценим допунским ресурсима, као што су изговор речи, интерактивне игре за учење језика, тзв. тезаурусне функције (одабрани синоними за сваку реч и/или значење) и др., због чега је, према мишљењу ове издавачке куће, дигитални медиј тренутно најзахвалнија платформа за речнике (RUNDELL 2013).

Последице поменутог технолошког напретка видљиве су данас у бројним новим речима и изразима који су се појавили у језику. Тако је, нпр., само глобално друштвено умрежавање људи, стварање друштвених мрежа попут Фејсбука и Твитера, донело велики број различитих језичких иновација као што су: *оџворити* / *заџворити* / *уџасити* налоџ, *уложовати* се, *окачити* / *џосџавити* (слику, текст) на Фејсбук, *даунлодовати*, *лајковати*, *џеровати*, *џријати*ељ, *џослати* / *добити* / *џрихвати*иџи *захџев* за *џријати*ељство, *џаџовати*, *коменџарисати*, *заџрати*иџи, *џвиџовати* и др. Економске промене, политичке промене, промене у различитим предметним областима, такође свакодневно доносе своје језичке новине које је све теже успешно забележити и унети у речнике.

Савремена технологија, међутим, нуди савремено решење.

У најновије време као могућност прикупљања нове лексике у језику појавили су се тзв. „отворени” речници, који дају прилику свим говорницима једног језика да активно учествују у његовој изради. Реч је о новом, још увек недовољно оформљеном, дефинисаном и истраженом приступу коришћења радне снаге гомиле (масе) путем интернета, тзв. краудсорсинг приступ, који се у најновије време користи као допунско средство у прикупљању грађе за израду „регуларних” дигиталних речника. Корист је обострана. Поред тога што овакав приступ језичким заљубљеницима, радозналцима и зналцима пружа прилику да испуне своју потребу да учествују у изради речника, издавачи на овај начин добијају од својих корисника, природних језичких говорника, велике количине податка директно са извора језичке праксе, а пре свега речи и изразе који тек почињу да се користе, па на тај начин могу много успешније да бележе и прате развој језика.

Реч краудсорсинг долази од енглеске кованице неологизма насталог 2006. године: CROWDSOURCING = CROWD intelligence + outSOURCING. Означава бесплатну или мало плаћену колективну радну снагу, тј. гомилу која, иако није посебно квалификована, због свог великог броја једнако је

добра или боља од плаћеног појединца (запосленог стручњака), по принципу „много очију види више од два”. Облици и домени краудсорсинг приступа могу бити различити, као што и сами резултати могу имати различиту вредност. Рудиментарни облици краудсорсинга познати су од раније. Тако су, нпр., још осамдесетих и деведесетих година часописи објављивали рецепте или мале савете које су слале читатељке, док су гледаоци „Београдске хронике” (емисије на програму РТС-а) слали своје фотографије занимљивих догађаја у различитим деловима Београда, које су се потом приказивале у емисији, итд. Један од првих успешних облика краудсорсинг приступа у савременом смислу јесте оперативни систем Линукс, који има отворени код и који непрестано усавршавају бројни заинтересовани појединци широм света. *Википедија* је такође успешан краудсорсинг пројекат. На пољу лингвистике, краудсорсинг се највише користи за учење страних језика (нпр. пројекат *Дуолинго*¹ или актуелни европски пројекат *enetCollect*² о примени краудсорсинг приступа у изради материјала за учење језика).

Занимљиви су подаци добијени истраживањем које је 2005. год. спровео часопис *Nature* како би утврдио колика је поузданост информација које долазе из краудсорсинг извора као што је *Википедија*. Одабрано је 50 чланака о одређеним темама из *Википедије* (као краудсорсинг извора) и 50 чланака из Енциклопедије *Бриџаника* (као „експертског” извора) и послато стручњацима за одговарајуће области који су требали да процене њихову тачност, при чему им, наравно, није речено који су чланци одакле. Стручњаци су нашли укупно осам „озбиљних” грешака, по четири у сваком типу извора, и доста ситнијих непрецизности у оба типа извора. Иако су чланци из *Бриџанике* добили боље оцене, „стопа грешака” у оба типа извора се практично није разликовала, чиме је ово истраживање дало потврду краудсорсингу (RUNDELL 2012).

Када је реч о лексикографији, елементи краудсорсинга одраније су коришћени за потребе формирања корпуса у виду прикупљања језичког материјала на терену од стране појединаца ентузијаста (такав је случај и са корпусом „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ”³, за који су бројни ентузијастички сакупљачи, људи различитих професија, сакупљали лексику на терену). У савременом смислу, краудсорсинг приступом настају дигитални (интернетски) речници, углавном сленга, у које заинтересовани појединци уносе своје одреднице и дефиниције. Код нас свакако треба издвојити један такав пројекат, речник сленга „Вукајлија”, који по-

¹ www.duolingo.com

² EnetCollect – European Network for Combining Language Learning with Crowdsourcing Techniques, COST Association CA16105 <http://enetcollect.eurac.edu/>

³ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–20, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1959–2017.

тиче још из 2007. године. Иако су овакви речници веома корисни и често садрже врло успешне дефиниције даровитих појединаца, сви знамо да такви речници у којима постоји велики број субјективних дефиниција за исти појам нису озбиљни речници.

Данас се краудсорсинг приступ у лексикографији може користити за израду „отворених” речника који служе за прикупљање нове језичке (лексичке) грађе. Такав је Макмиланов „Отворени речник”, постављен на сајту ове издавачке куће⁴. То је дигитални онлајн речник у чијем стварању могу да учествују сви који то желе. Заинтересовани појединац-сарадник (нпр. језички ентузијаста-аматер или стручњак за одређену област) додаје нову реч (израз и сл.), која ће се евентуално, након стручне процене, унети у дескриптивни речник енглеског језика. Како је показало искуство Макмилановог „Отвореног речника”, корисници најчешће уносе неологизме, речи и изразе који тек улазе у језик, термине различитих области и покрајинске речи (RUNDELL 2012). То такође могу бити и речи из сленга, посуђенице, речи из других језика које су ушле / улазе у дати језик, нова значења / употребе постојећих речи, или једноставно речи које су пропуштене у речнику приликом његове израде (којих нема, а у језику постоје). У овакве речнике се не уносе речи које је неко *ад хок* измислио и које немају потврду за употребу у стварној језичкој пракси, као ни опцене речи. Након уноса, свака додатна реч пролази најпре редакторску проверу. Управо постојање овог корака обезбеђује краудсорсинг речнику лексикографску вредност. Наиме, не мора свако бити стручњак за језик, констатује М. Рандел, да би препознао нову реч или значење или неку локалну варијанту која се употребљава у његовом месту становања. Али онај који процењује и одлучује да ли нека реч завређује да уђе у речник мора бити стручњак лексикограф. Дакле, речи које задовоље критеријум да постоји доказ о њиховој употреби, добијају статус одреднице у „Отвореном речнику”, уз коју се као извор наводи датум и име корисника који је дату реч послао. Сам речник, на тај начин, постаје значајан ресурс за израду дескриптивних речника.

Чињеница да оваква врста активизма није у потпуности анонимна и да се прати и мери допринос сваког учесника, може бити значајан подстицај појединцима да се укључе у потрагу за новим речима. Додатни подстрек српским језичким ентузијастима и стручњацима специјалистима за разне области, који би могли да узму учешће у неком будућем српском краудсорсинг речнику нових речи, могла би да буде чињеница да у српском језику у последњих десет и више година није било системског рада на бележењу нове лексике (последњи објављени речници нових речи потичу с краја прошлог и почетка овог века), па је у језику много тога што није забележено у постојећим српским дескриптивним речницима.

⁴ *Macmillan Open Dictionary* (MacmillanDictionary.com).

Краудсорсинг приступ и речници отвореног типа су у овом тренутку свакако пожељан пут којим би српска лексикографија требала да крене у покушају да сустигне језик и промене које су се у њему одиграле у најновијем периоду (у последњих двадесетак година). По свој прилици, то је тренутно и једини пут. Зато је важно и преко потребно да се лексикографи и програмери удруже на овом задатку, а веома је важно и да их надлежне институције у томе подрже обезбеђивањем материјалних средстава.

Л и т е р а т у р а и и з в о р и :

RUNDELL, Michael 2012: The wisdom of crowds: can it work for dictionaries? <http://www.macmillandictionaryblog.com/the-wisdom-of-crowds-can-it-work-for-dictionaries>
RUNDELL, Michael 2013: Stop the presses – the end of the printed dictionary <http://www.macmillandictionaryblog.com/bye-print-dictionary>
Macmillan Open Dictionary <https://www.macmillandictionary.com/open-dictionary/submit.html>

Ивана Лазић Коњик
Институт за српски језик САНУ, Београд
ivana.konjik@gmail.com

Владица Стоканић
Милица Божих Синчук

ПОДЕЛА РЕЧИ НА КРАЈУ РЕДА – КАМЕН СПОТИЦАЊА У ЈЕЗИЧКОЈ ПРАКСИ

Правописна правила налажу да се реч која не може цела да стане у ред у коме је започета прекида, а да се њен преостали део преноси у нови ред. Раздвајање се обележава одговарајућим правописним знаком – цртицом на крају реда. Подела речи не примењује се стихијски већ по утврђеним правилима. Она се, пре свега, врши на граници слогова, а у сложеници на смисаоној граници њених саставних делова.

Иако су правила за поделу речи на крају реда јасно образложена у ортографској литератури, у пракси се често не поштују. Указаћемо на њих на примерима неких београдских дневних новина и часописа.

(1) Прво правило које се усваја приликом савладавања поделе речи на крају реда јесте да сваки растављени део речи мора имати најмање по један слог. То значи да се у њему мора налазити самогласник. Међутим, у пракси

се овај захтев често не испуњава, што потврђују следећи примери:

У нишком Заводу кажу да су *т*ри године водили **џр-еџску** са Републичким заводом (Политика, 18. 7. 2015, 22). Ту се сакрију **џр-оџкови** џоџуџ накнаде банке од 0,5 одсто износа кредитџа (Исто, 23. 7. 2015, 10). Најџри научника да се домогну „дефиниџије **сџ-варносџи**”... (Вива, 21. 7. 2015, 10). **Зб-рисали** су на време (Илустрована Политика, 21. 7. 2015, 43).

Претходне примере требало је поделити на следећи начин: **џре-џску, џро-џкови, сџвар-носџи, зб-сали**.

(2) Из претходног правила изводи се закључак да се једносложне речи не могу делити на крају реда, без обзира на број графема. Међутим, у пракси се и у томе греша, што се види из следећих примера:

Овај свечани чин кинемаџографски је израђен код чувене куће „Паџе **Фр-ер**” у Паризу (Политикин забавник, 7. 7. 2006, 4). Иако болесџан, добио је нову снажу, а чак је џоверовао да сликањем одлаже **см-рџ** (Исто, 16. 12. 2011, 48). Иако **На-џџ** не џовори ни реч немачкоџ, за џосао коџи је обављао није му џо било неџходно (Исто, 8. 8. 2014, 24). **Бр-џ** џражилаца азила из џџх земаља није се смаџио (Политика, 19. 7. 2015, 2).

Лексеме **Фрер, смрџ, Наџџ** и **броџ** имају по један слог и не могу се делити ни на коџи начин.

(3) Сугласник у интервокалској позиџији преноси се у следећи ред са самогласником иза себе.

А џоком седамдесетџих **џод-ина** 20. века, исџи ауџомобил џродаван је џоцени од 5.000 фунџи (Политикин забавник, 7. 7. 2006, 54). Друџи џодсеђају да Израел има **сџер-џорну** војску (Политика, 18. 7. 2015, 2). Малариџа је краџиџа џроџских **бол-есџи** (Исто, 29. 7. 2015, 5).

Поштујући правописну норму, претходне примере је требало поделити овако: **џо-дина, сџе-риорну, бо-лесџи**.

(4) Правописна норма налаже да се приликом поделе сугласничких група на крају речи поштује уобичајени редослед гласова у српском језику. Сходно томе, крај првог дела речи треба да одговара могућем (‘природном’) крају, а почетак другог дела могућем почетку речи у српском језику. Ради боље оријентације, актуелни правопис даје табелу сугласничких скупова које треба писати заједно на месту прелома речи (погледати на крају рада табелу **Сугласнички скупови**).

У штампи смо нашли следећа огрешења о наведено правило:

Беоџра-дска разџедница (Политика, 18. 7. 2015, 21). **Филха-рмониџа** Холандскоџ радиџа изводи Берлиозову Фаниџасџичну симфонију (Исто, 24. 7. 2015, 20). Нову, џраџично џоследњу џансу да исџуни **олимџиџс-ку** квџу (Исто, 24. 7. 2015, 34). Говори о снази **ср-џске** реџрезениџације (Исто, 26. 7. 2015, 19). По-

сѣиѣли су највиѣи ниво **ѣозиѣи-вноѣ** расѣоложења (Илустрована Политика, 21. 7. 2015, 36). *Важна је једна необ-ична сѣвар* (Илустрована Политика, 4. 8. 2015, 11).

Неправилно је поделити речи на наведени начин. Немогуће је изговорити групе *дск-*, *рм-¹*, *ѣск-*, *вн-* на почетку речи, нити *-јс* на крају. Исправна подела ових речи гласи: **беоѣрад-ска, филхар-монија, олимѣиј-ску, срѣ-ске, ѣозиѣив-ноѣ, необич-на**.

(5) Ослањајући се на претходно правило, сугласничке групе из следећих примера није требало раздвојити – оне одговарају уобичајеним распореду гласова у српском језику (погледати табелу **Сугласнички скупови**).

Оѣиѣро је јуче реаѣовао на изјаве ѣремијера Србије Александ-ра Вучића (Политика, 18. 7. 2015, 5). *За Уруѣ-вај је одиѣрао 12 уѣтакмица* (Исто, 18. 7. 2015, 31). *Реѣрезентиѣацији ѣреѣи избацивање са Евроѣскоѣ ѣрвенсѣва у Франѣус-кој* (Исто, 24. 7. 2015, 36).

Наведени примери би према важећим правилима били подељени овако: **Алексан-дра, Уру-ѣвај, Франѣу-ској**.

(6) Када је прелом сложенѣца у питању, примењује се следеће правило: када подела сугласника на крају реда падне око споја њихових препозна-тљивих и смисаоно прозирних саставница, треба их делити границом саставница.

Беѣунаѣ је за неколико минуѣа био на имању, ван зидина заѣвора, у новои-зѣрађеној кући (Политика, 18. 7. 2015, 4). *Њеѣови саиѣрачи су били неѣоѣ-ре-ѣиви* (Исто, 18. 7. 2015, 30). „Црно-бели” имају **најс-куѣѣи** ѣим (Исто, 18. 7. 2015, 32). *Миро и њеѣова жена Изеѣа су ѣресликавали Веснино деликаѣно и хѣѣе-раѣѣивно заѣажање из сфере живоѣа и умеѣносѣи* (Исто, 29. 7. 2015, 13). *После изједначеноѣ ѣрвоѣ ѣолув-ремена ...* (Исто, 29. 7. 2015, 31).

Наведени примери исправно би били подељени на следећи начин: **ново-изѣрађеној, неѣо-ѣреѣиви, нај-скуѣѣи, хѣѣер-аѣѣивно, ѣолу-времена**.

Ако је на споју саставница дошло до упрошћавања сугласничких група испадањем или сажимањем, упрошћени двојни сугласник припада другој саставници, иде у други ред. Реч *исѣуѣиѣи* у значењу ‘искорачити’ (од *из-сѣуѣиѣи* > *иссѣуѣиѣи*) делимо на месту споја префикса и основе: *и-сѣуѣи-ѣи*, као и *бе-звучан* (од *без-звучан*), *ра-ѣириѣи* (од *раз-ѣириѣи*).

Када се у сложенеј речи између префикса и основе умеће самогласник, он припада првом саставном делу сложенѣце: *иза-зѣаѣи, ода-ѣнаѣи, бродо-лом*.

¹ *P*, као у овој речи није слоготворно, није самогласник. *P* је слоготворно (у улози самогласника) када у речи није у додиру са *a*, *e*, *и*, *о* у (*врѣи, рђа, Сарѣр*), као и када се граница слога налази између њега и јединог њему суседног самогласника (*зарђао*), а може бити такво и у неким случајевима када је непосредно иза њега *о* настало од *л* (*ѣроѣе*). У таквој улози се, услед сличног положаја у речи, може наћи и *л* (*биѣикл*), и *н* (*Њуѣи*).

У дводелном документарном филму о Ранковићу учествују Њеžови синови, као и два бивша шефа војне контраобавештајне службе: **генерал-пуковник**² Иван Мишковић (Политика, 18. 7. 2015, 17). За најбољи филм 62. Пулског фестивала, у изузетно јакој и квалитетној овојгодишњој конкуренцији, **проглашен је хрватско-словеначко-српски** копродукцијски филм „Звиздан” Далибора Маџанића (Исто, 26. 7. 2015, 14).

(8) Износимо још нека правила у вези са поделом речи на крају реда која налаже правописна норма, мада за ову прилику нисмо пронашли неправилно подељене примере у грађи.

(б) У тексту који је писан латиницом не раздвајају се двојна слова $lj = љ$, $nj = њ$, $dž = џ$: *od-žak*, већ треба: *o-džak*.

[illegible]

Милица Божић Синчук
Докторанд Филолошког факултета Универзитета у Београду
milica.bozic91@gmail.com

21

ПОЉОПРИВРЕДНА СТРУКА И НАЈЧЕШЋЕ ГРЕШКЕ У ПИСАЊУ

У тренутку кад се српска јавност и она филолошка и она друга (нефилолошка) помало стидљиво изјашњавају за увођење (или не) српског језика као обавезног или бар изборног предмета на факултетима у Републици Србији, можемо, на основу нашег искуства, само рећи једно велико ДА. Овај чланак треба да допринесе расветљавању проблематике из угла филолога са вишегодишњим радним стажом у установи пољопривредне струке, међу врхунским домаћим стручњацима из области биотехнолошких и пољопривредних наука, са академским титулама од инжењера са факултетском дипломом до доктора наука са највишим научним звањем.

У случају да уредништва часописа из пољопривредне струке у којима они објављују своје научне и стручне радове немају лектора, а најчешће их немају, ти радови или књиге (а потписују их и академици и емеритуси) одлазе у јавност у врло лошем језичком стању, са бројним правописним и граматичким грешкама.

На основу дужег праћења стања у пракси, покушаћемо да групишемо грешке по учесталости – од већег броја појављивања ка мањем. На крају се налазе индивидуалне грешке, које се углавном срећу код оних који су пре факултета похађали средњу пољопривредну школу.

Примери:

1. Неправилно писање великих почетних слова:

а. Пољопривредни Факултети, Институт за Райарство и Повртарство, Институт за Райарство и повртарство, Био сам у Мајници Српској, Лабораторија за Биотехнологију, захваљујем се одељењу за Индустријско биље.

Тачка 63 Правописа каже: „Великим почетним словом прве речи пишу се имена (а) институција (представничких, законодавних, судских и сл.) и њихових делова, (б) установа, цркава, предузећа”. Наведене називе требало је написати на следећи начин:

Пољопривредни факултет, Институт за райарство и повртарство, Био сам у Мајници српској, Лабораторија за биотехнологију, Захваљујем Одељењу за индустријско биље.

б. Римски Шанчеви (код Новог Сада)

Тачка 50е Правописа каже да се имена делова земљишта односно географских локалитета (атара, њива, ливада и сл.) пишу великом словом само прве речи, дакле: *Римски шанчеви*.

в. Парцела је на Фрушкој Гори

Тачка 50д Правописа каже да се у именима различитих облика рељефа (планина и других узвишења, низија, поља, котлина, (полу)острва, залива, и сл.) само прва реч пише великим почетним словом, дакле, исправно је: *Фрушка гора*.

г. Водич за Орѓанску Производњу Пшенице

Тачка 64 Правописа каже да се у називима стручних и научних дела само прва реч пише великим почетним словом, дакле, треба: *Водич за орѓанску производњу пшенице*.

д. Радим као Менаџер

У тачки 49 Правописа стоји да се називи који означавају неку стручну или професионалну припадност пишу малим почетним словом (тако је и: *академик, учитељ, доктор, ђувернер, директор, краљ, председник, амбасадор, пјатријарх, папа, рабин, имам, далај-лама*).

ђ. Др, Мр, проф. Др, дил. Инж.

Из тачке 179б1) Правописа можемо видети да се сви ови примери скраћеница пишу малим почетним словом. Овде бисмо напоменули да грешка писања тачке иза ових скраћеница полако прелази у грешке средње, а не високе учесталости (овде су језичари успели да утичу на колеге нелингвисте).

е. у Јуну 2017.

У тачка 71. стоји да се називи месеци пишу малим почетним словом.

2. Нагомилавање интерпункцијских знакова (чак и у дипломама), као и писање цртице уместо црте између бројева који означавају временски распон

7.-9.11.2018., т. 1а.)

Правилно писање наведених примера јесте: 7–9. 11. 2018, т. 1а)

3. Среће се одвојено писање ознаке процента, нпр.: 75 %.

Тачка 177е Правописа каже да се знак „процента” [%], који се чита *йосѿо/одсѿо* (ређе *насѿо*), смешта уз бројку без белине: излазност је била 55%, у 75% случајева ради се о превари.

4. Ознаке за меру срећу се написане и уз бројку и одвојене белином од ње. Правопис налаже да се пишу одвојено: 7 mm 120 kg.

5. У имејловима, а чак и у званичнијим документима, често је потписивање само именом и почетним словом презимена: Софија С., Јована Б., Николa Ч., а скоро стопроцентно је потписивање прво презименом па именом.

Тачка 42 Правописа у напмени доноси правило да је у српском језику устаљен редослед: име па презиме, и да се од тог правила одступа само у азбучним списковима.

Од осталих грешака среће се писање:

оделење уместо *одељење*,

обзиром уместо *с обзиром* (на *џо*) да,

латинично писање *dj* уместо *đ*.

обавесџићу Матеа (од личног имена Мате) уместо *Маџа/Маџу*,

за очекиваџи је да он џо уради уместо: *може се / џреба очекиваџи да он џо уради*.

У више наврата у разговорима или приликом превођења скретали смо пажњу колегама на грешке, али је одговор најчешће гласио: *није џо бџџно, није ми важно, важно је да ме разумеју, коџа џо јоџ иџџересује*.

Скренули бисмо пажњу на потенцирање публикувања научних радова у страним часописима, углавном на енглеском језику, „ради боље видљивости у научном свету”, као и на неуобичајену појаву да домаћи професори часове на факултету држе на енглеском језику.

Из свега реченог јасно је да се морамо позабавити ниским степеном писмености академских грађана нефилолошке струке. Једно од решења је реформисање школских програма у средњим стручним школама и увођење предмета Српски језик са правописом и граматиком, како у средњим школама тако и на факултетима, или бар давање могућности изборног предмета (осим на докторским студијама, где би морао бити обавезан), јер уска стручност без елементарне писмености не доприноси развоју нити науке нити културе у целини.

Л и т е р а т у р а :

Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.

Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, Стеван Мицић, *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1989.

Драгана Савин

Институт за ратарство и повртарство, Нови Сад

dragana.nsseme@mail.ru

О СИНОНИМСКОМ ОДНОСУ ЛЕКСЕМА ДРУГ И ПРИЈАТЕЉ

У животу сваке особе пријатељство, односно другарство, представља врло важан друштвени однос. Међутим, поставља се питање да ли постоји разлика између пријатељства и другарства – прецизније, да ли се лексемама *пријатељ* и *друг* означавају исти појмови или ипак има разлике између особе коју сматрамо и називамо пријатељем и особе за коју кажемо да нам је друг. У осветљавању овог питања поћи ћемо најпре од података које нам пружају речници, а затим ћемо анализирати и податке из актуелне језичке праксе, који су нам доступни захваљујући спроведеном анкетном испитивању.

Шта нам каже етимологија? Према подацима које пружа *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика* Петра Скока, именица *пријатељство* представља апстрактум на *-ство* од старословенског глагола *прѣјати, прѣѣ* (у питању је индоевропски, свесловенски и прасловенски корен **pri-* „prodesse, favere”). Свесловенске и прасловенске су и радне именице на *-иѣл*: *пријатељ* и *-ица*: *пријатељица*. Етимолошки посматрано, дакле, у основи речи *пријатељство* и *пријатељ* јесте глагол *пријати*, који се, по Речнику МС, дефинише на следећи начин: „одговарати чијем укусу, бити пријатан, угодан, изазивати задовољство, уживање”. Оваква етимологија упућује да се централни параметар у концепту *пријатељство* односи на то како се људи осећају у друштву пријатеља, односно какав је доживљај пријатеља (да им прија, да се осећају пријатно).

Лексема *друг* пак, етимолошки посматрано, потиче од редног броја *друзи* – и означава ‘оног другог’, односно особу са којом се проводи заједничко време, другује, дружи.

Шта нам кажу речници савременог језика? Према шестотомном Речнику Матице српске, основно значење речи *пријатељ* јесте *близак љознаник са којим се одржавају везе узајамне љубави, љошћивања и љоверења*. У наведеном лексикографском опису, као стереотипне особине појма *пријатељ* издвојене су следеће емоционалне вредности: љубав, поштовање и поверење, док је за категоријалну сему изабрана синтагма *близак љознаник*.

Дефиниција лексеме *друг* пак, према овом речнику, гласи: *мушка или женска особа везана с ким пријатељством, пријатељ*. Оваква формулација не истиче неке специфичне карактеризације појма *друг*, већ само потенцира апсолутну синонимичност одредничке лексеме са лексемом *пријатељ*.

Када отворимо речнике синонима српског језика, запажамо следећу ситуацију. Низови синонима регистровани у *Речнику синонима* Павла Ћосића

и сарадника односе се на различите параметре којима је профилисан појам *пријатељства* у уобичајеној представи носилаца српског језика, али на првом месту у синонимском низу евидентирана је лексема *друг*, а потом њени деривати *другар* и *другарчина* – речи које су по семантичком садржају врло блиске са лексемом *пријатељ*.

У лексикону *Синоними и сродне речи српскохрватског језика* Миодрага Лалевића врло сликовито су објашњени појмови *друг* и *пријатељ*.

„Друг, другар, друга(рица) се каже за оног с ким се неко дружи, и то је најшире значење које обухвата и сва друга у већој или мањој мери, а то може бити ма у каквом занимању, службеном или јавном послу, у приватном животу, чак и свако лице које је нашег мишљења, наших погледа на свет, које је чак различног степена образовања, друкчијег занимања.”

„Пријатељ, пријатељица у овом смислу каже се за онога што је не само друг него и срдчан сабеседник, сарадник на послу, с којим се дели добро и зло, који се сматра својим присним другом или другарицом.”

Као што се из наведених дефиниција види, у односу другарства акценат је на дружењу, у најширем смислу те речи, док се за пријатеља везују додатне карактеризације – то је особа са којом се дели добро и зло и која се сматра присним другом.

Шта нам каже савремена језичка пракса? Циљ једног од задатака у анкети¹ која је била спроведена како би се описао концепт *пријатељства* у српском језику и српској култури био је да се испита однос између појмова *пријатељ* и *друг* у српској лингвокултуролошкој заједници. Како би се установио (квази)синонимски однос међу наведеним лексемама, захтеве смо формулисали на следећи начин:

а) Да ли, по Вашем мишљењу, постоји разлика између појмова ДРУГ/ДРУГАРИЦА и ПРИЈАТЕЉ/ПРИЈАТЕЉИЦА? Заокружите: ДА НЕ

б) Ако је одговор ДА, украјко образложите у чему је та разлика.

У категорији млађих представника српског језика, чак 20 испитаника је одговорило да не постоји разлика између појмова *друг* и *пријатељ*. Ово практично значи да одређен део млађе популације ове појмове доживљава на исти или сличан начин, с тим што се, наравно, не може пренебрегнути могућност да они разлику осећају, али да је посредни одсуство жеље или пак способности да се она формулише. У групи старијих представника, одговор НЕ заокружило је свега 6 испитаника.

У другом захтеву требало је образложити разлику између значења лексема *пријатељ* и *друг*, наравно уколико се она осећа и уважава. Добијене су врло информативне формулације, које су испитаници сачинили навођењем

¹ Анкета је спроведена са испитаницима које смо поделили по старосној доби у две групе: млађи (< 18 година) и старији (> 40 година). Обе категорије су бројале по 50 испитаника, што значи да је анкетом обухваћено 100 представника српског језика.

критеријумских особина које праве разлику међу испитиваним појмовима. Навешћемо списак одговора испитаника, који, важно је поменути, неће бити исцрпан, него егземпларан:

Одговори млађе популације:

Друџа ђознајемо у школи или на ваннаставањим активносћима, а само у ђријаџеља имамо ђоверења и можемо му ђоверити све своје џајне; Иначе корисћим реч друџ/друџарица, али кад кажем ђријаџељица џо ми звучи као нешћо веће од друџарсћива; Пријаџељ је особа која осћаје у џвом живоџу, а друџови су нам мање верни; Пријаџељ/ђријаџељица – са њима имамо мноџо ближи однос неџо са друџарицом; Пријаџељ се Chesћо односи на ђравоџ ђријаџеља, а друџ је онај са којим се сћално дружиш, али му не верујеш; Друџарица је особа са којом одемо у школу и са којом се дружимо на дисћаницу, а ђријаџељ је особа коју волиће и која вас воли и ђошћује; Друџ/друџарица је особа са којом се дружиш, али јој не верујеш и немаш дубља осећања везана за њу, док је ђријаџељ све суђроџно од џоџа; Сада имам само друџове, не и ђријаџеље; Пријаџељ је неко ко џи је као члан ђородице, а џо не може бићи друџ; Друџови су ђривремени, а ђријаџељи вечни; Друџове ми бира школа или ђренер, а ђријаџеље ћу ја изабрати; Друџ служи за забаву, а ђријаџељ је искрен; Реч ђријаџељ има дубље значење и реће је корисћимо од друџа, речи коју јако Chesћо корисћимо, ђа су нам друџови скоро исћо шћо и ђознаниц; Рекла бих да је ђријаџељ нешћо више од друџа иако у свакодневном језику ми Chesћо ђоисћовећујемо ова два џермина; Пријаџеља имам 1, а друџова 101.

Одговори старије популације:

Пријаџељ је увек џу уз џебе, а друџ је ђознаник, колеџа, комшћија; Разлика је у сћејену блискосћи. Само са ђријаџељима делимо инћи-му; Друџ може бићи и случајан, ђринућени смо да друџујемо, ђријаџељ је нешћо друџо; Пријаџељи су вам само неколико људи у живоџу, а друџови моџу бићи колеџе с ђосла; Пријаџељ ђреба да ђрија, а друџ не мора; Друџ је за млађе узрасће, а ђријаџеље сћичемо у зрелијем добу; Имам више друџова и друџарица, а досћа мање ђријаџеља и ђријаџељица; Друџови су сви они које ђознајем из школе, са факулћет-џа, леџовања, са џренинџа. Пријаџеље бирам ђрема сисћему вредносћи, ђрема сличним инћересовањима; Друџ је џермин слабијеџ значења, више везан за ђериод школовања. Имамо мноџо друџова/друџарица из школе, деџињсћива, а само за неке можемо рећи да су нам ђријаџељи; Друџ је за дружење, ђровод и весеље, а ђријаџељ и

за шкoлу и лошa времена; Друг/другарица ме асоцира на социјализам и период основне школе, а пријатељ је друго „ја”; Другове сам имао у дефинитиву, средњој школи, факултету, у војсци, на послу и они нису поседовали особине као моји пријатељи, које сам сусрекао у каснијој животној доби; Дружење је свакодневно, са пријатељима се ређе виђа. Са другарицом делим стварна задовољства, а са пријатељицом крућине животног ствари; Забавно је са друговима и другарицама док играју забава. Само пријатељи после шетње, перу судове и дају смисао.

На основу скупне анализе одговора млађих и старијих представника српског народа, добијен је јединствен закључак: за говорнике српског језика пријатељство представља чвршћи, трајнији и значајнији емоционални однос од другарства.² Напомињемо да је наведени закључак искључиво резултат ставова изражених у спроведеној анкети, те се због ограниченог узорка не може генерализовати, али свакако указује на реално стање у актуелној језичкој пракси када је посредни однос према појмовима који су означени терминима *друг* и *пријатељ*.

Горенаведени генерални закључак добијен је на основу више појединачних судова изведених из забележених одговора:

а) појмови *друг/другарица* се везују за школски период, а пријатељ/пријатељица за старије и зрелије животно доба;

б) појмови *друг/другарица* се односе на особе са којима проводимо време у забави, игри, наставним и ваннаставним активностима и сл.;

в) са друговима/другарицама се свакодневно виђамо и проводимо време, што није случај са онима које називамо пријатељима;

г) појмови *пријатељ/пријатељица* се односе на особе према којима гајимо изразито позитивна осећања, што није (или не мора бити) случај са особама које зовемо друговима;

д) особе које сматрамо пријатељима карактеришу одређени модели понашања (пружање подршке и помоћи, разумевање и сл.) и присуство одређених позитивних особина (искреност, верност, оданост и сл.), што није (или не мора бити) случај са особама које називамо друговима;

ђ) број другова је знатно већи у односу на број пријатеља;

е) пријатељство је ствар избора, а другарство је наметнут однос.

² Скупна фреквенција одговора који иду у прилог наведеном закључку је готово стопроцентна. Од укупно 74 испитаника који су дефинисали разлику између појмова *друг* и *пријатељ* (будући да се 26-оро изјаснило да ту разлику не осећа), само два испитаника су одговорила да сматрају да су другови ближи од пријатеља.

На основу спроведеног анкетног испитивања утврђено је да чак 88% старијих говорника српског језика осећа јасну разлику између појмова *пријатељ* и *друг*, док диференцијацију међу овим појмовима прави 60% млађих испитаника. Анкетирани говорници су ту разлику формулисали на различите начине, али све формулације недвосмислено упућују на горенаведени општи закључак. Како млади испитаници и сами признају, у њиховом вокабулару доминирају лексеме *друг* и *другарица*.

У одговорима старијих испитаника експлицитно су навођене категорије субјеката који потпадају под назив *другови/другарице* – познаници из школе, са факултета, са летевања, са тренинга, колеге са посла, комшије. Појам *другарсџа* се, дакле, везује за припаднике одређених социјалних група и они су ствар случајног, а не личног избора. Тако дефинисане, особе које зовемо друговима могу бити заступљене у великом броју, наравно све у зависности од садржајности друштвеног живота особе. По правилу, другарство не подразумева дубље емотивне везе, па у складу с тим, ни очекиване моделе понашања.

Пријатељство је пак појам који се везује за зрелији период живота, представља ствар избора према одређеним вредносним параметрима и има јасно дефинисане облике поступања, који функционишу и као условни критеријуми за успостављање односа номинованог као пријатељство.

И з в о р и :

ЛАЛЕВИЋ 1974: Miodrag Lalević, *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*, Београд: Лексикografsки завод – Sveznanje.

СКОК 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

РЕЧНИК МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

ЋОСИЋ 2008: Павле Ћосић и сарадници, *Речник синонима*, Београд: Корнет.

Маријана Ђукић

Институт за српски језик САНУ, Београд

marijana.djukic@isj.sanu.ac.rs

О НЕКИМ НЕОБИЧНИМ УПОТРЕБАМА ГЛАГОЛА *ДОЋИ* (ОН МИ ДОЋЕ БРАТ ОД СТРИЦА / ТО МУ ДОЋЕ СУБОТА)

1. У савременом српском језику наилазимо на две специфичне употребе глагола *доћи* – веома блиске копулативној – које илуструјемо следећим примерима:

(1) Он ми **дође** брат од стрица, а мом оцу синовац, је л’ тако?

(2) Термин... не знам какве су прогнозе за месец март, али, можда би могло, рецимо, 18. То му **дође** субота.

Наведени примери занимљиви су из неколика разлога: (а) сусрећу се само у (раз)говорном језику; (б) у њима се глагол *доћи* може употребити једино у презенту; (в) у примеру (2) необавезно се јавља дативна енклитика *му*, која се не може заменити дужим обликом (уместо ње може се јавити и дативна енклитика другог лица). Повод за писање овог рада јесу наведене специфичности, којима посвећујемо наредне редове.¹

2. Употреба глагола *доћи* илустрована примером (1) дефинисана је у РСАНУ на следећи начин: „(несвр.) (некоме) *бићи* у одређеном *сћеи*ену *сродсѝва*, *бићи* неки род. – Тај писац му дође деда по мајци”. Ми ћемо је у раду називати *ексѝлицирањем ѝиѝа родбинскоѝ односа између ѝојма означеноѝ логичким и ѝојма означеноѝ ѓрамаѝичким субјекѝом* (одсад, краће: *ексѝлицирање родбинскоѝ односа*). РСАНУ не бележи употребу илустровану примером (2) (коју у раду називамо употребом типа *ТО (МУ/ТИ) ДОЋЕ СУБОТА*), те можемо претпоставити да је она новијега века. Сви примери, сем ако није другачије назначено, ексцерпирани су из језичког материјала доступног на интернету преко *Google* претраживача (ГП), и то са различитих форума, које карактерише неформална, „разговорна” комуникација.

Како налазимо да су реченичне конструкције илустроване примерима (1) и (2) веома блиске – заправо, чини се да се употреба глагола *доћи* типа *ТО (МУ/ТИ) ДОЋЕ СУБОТА* „наслања” на употребу овог глагола са значењем *ексѝлицирање родбинскоѝ односа*, рачунамо да њихову синтаксичку, семантичку и прагматичку природу можемо осветлити тек ако их упоредо размотримо.

¹ Захваљујемо професорима Душки Кликовац и Балши Стипчевићу на коментарима, који су овај рад учинили значајно бољим.

3. Глагол *доћи* реализован у значењу *експлицирање родбинског односа* отвара место за два учесника у ситуацији (означена номинативним и дативним номиналом), чији се тип родбинског односа прецизира именичком јединицом у предикативној функцији. Као илустрацију наводимо следеће реченице.

(3) Знам и ја једну Сенку, **дође** ми **нека тетка/уја** или **тако нешто**.²

(4) **Дође** ми **брат од тете**, а његов рођени брат, покојни Мика, са којим сам био веома везан, возио је у МК Срем, кратко, ако си га знао.

(5) А њен председник, Владимир Костић, **дође** ми **неки даљи род из Моқли-цта** [...].

У свим ексцерпираним примерима са овако употребљеним глаголом *доћи* реч је о посредном родбинском односу, што се види и по семантици атрибута уз именице у предикативној функцији: *нека тетка* (3), *брат од тете* (4), *неки даљи род* (5), односно по семантици заменичке синтагме *тако нешто* (3). Питање које постављамо јесте – зашто је то тако?

Поћи ћемо од основног значења глагола *доћи*. У својој основној значењској реализацији овај глагол подразумева процес: посреди је кретање које доводи до одређеног места као циља (нпр. *Пера је дошао у школу* → *Пера је у школу*). Граматикализацијом³ пуног значења глагола *доћи* настаје његово копулативно значење, односно, прецизније, значење блиско копулативном (појму исказаном граматичким субјектом се преко глагола *доћи* приписује предикативни садржај). Да објаснимо. Конструкција са глаголом *доћи* копулативног типа може се употребити само када однос између појма означеног граматичким субјектом и појма означеног логичким субјектом није непосредан, те говорник мора да „рачуна”, одн. „процењује” тип односа. Дакле, и овде се подразумева постојање одређеног процеса – само то сада није процес хоризонталног и вертикалног кретања у простору, већ процес „рачунања”, одн. „процењивања” типа односа. Овај процес „рачунања”, иманентан глаголу *доћи*, може се и експлицирати, нпр. зависном реченицом „кад/ако прерачунам”. Запазимо неприхватљивост примера (ба), који искључује могућност „рачунања” и „процењивања” типа односа: у питању је директно сродство у које је говорник укључен.

(6) а. *Аца ми **дође** рођени брат.

б. Аца ми **дође** неки брат / брат од тете и сл.

² У свим примерима болдом истичемо глагол, а подвлачењем предикатив.

³ Граматикализација је процес при ком неке језичке јединице (лексичке, прагматичке или чак фонетске) постају граматичке, односно при ком неке граматичке јединице постају још више граматичке: нпр. настанак предлога, као граматичких речи, од именица, као лексичких јединица (исп. Вишер 2006: 129).

Постоје ситуације када се овако употребљеним глаголом *доћи* ипак може исказати непосредан однос, тј. директно сродство између појма означеног логичким и појма означеног граматичким субјектом, а да исказ притом не буде у потпуности комуникативно неприхватљив (исп. (7а)). Тада се појам означен логичким субјектом не сме подударати са говорником, тј. говорник не сме бити учесник у ситуацији денотираној датом реченицом. У таквим случајевима не искључује се могућност процеса „рачунања”, одн. „процењивања”, јер постоји дистанца између говорника и онога што он „изриче”, те је говорник тај који „рачуна” или „процењује” тип односа између појма означеног граматичким и појма означеног логичким субјектом.

(7) а. ?Аца јој **дође** рођени брат.

б. *Аца ми **дође** рођени брат.

Оваква конструкција са глаголом *доћи* веома је блиска копулативној конструкцији са глаголом *јесам*, исп. следећи пример:

(8) Аца ми **дође** **не**џи брат. ≈ Аца ми **је** **не**џи брат.

Типичан копулативни глагол јесте глагол „који нема посебно значење него само повезује именски део предиката и субјекат и конкретизује реализацију приписивања (време / начин, потврдност / одричност)” (Станољчић, Поповић ¹¹2008: 237), док глагол *доћи*, како смо видели, има своје специфично значење. Дакле, сусрећемо се са једним сасвим нетипичним копулативним глаголом. Занимљиво је да се у овој конструкцији глагол *доћи* може употребити само у презенту (који је квалификативног типа), баш као и глагол *јесам* (који, заправо, и има само облике презента).

Такође је занимљиво размотрити и вид овако употребљеног глагола *доћи*. У РСАНУ се уз ово његово значење наводи квалификатор „несвр.”; међутим, глагол *доћи* је свршеног вида (а квалификативно значење, као што је добро познато, може имати и презент свршених и презент несвршених глагола). Употреба овог квалификатора вероватно дугује заменивости конструкције са глаголом *доћи* типичном копулативном конструкцијом (исп. пр. (8)).

У РСАНУ је у значењу *експлицирања њосредног родбинског односа* забележен и несвршени глагол *долазији* (исп. пр. (9–10)); у језичком материјалу доступном на интернету преко *Google* претраживача успели смо да пронађемо само један пример употребе поменутог глагола у овом значењу (пр. (11)). Стање које затичемо на интернет корпусу сведочи о неактуелности овакве употребе несвршеног глагола *долазији*, за разлику од веома фреквентне употребе његовог свршеног парњака.

(9) Съ нѣма нико одъ Црничана нѣ было више одъ Иване, жене Лаза Лоровића, која исто Доци **долази** **стрица**. (РСАНУ)

(10) Виш', она теби **долази сѣнаха**. (РСАНУ)

(11) Он ми **долази брат одстрица**.

Након размотрених семантичких особености природно се намеће и питање синтаксичких својстава овако употребљеног глагола *доћи*. У предикативној функцији могу се јавити само именичке јединице у номинативу (тј. искључена је употреба инструментала, предлошко-падежне конструкције *за+акузатив*, *као*-конструкције – чиме се допуњују типични семикопулативни глаголи). На синтаксичком плану, ова особеност повезује поменути тип конструкције са типичним копулативним конструкцијама, у којима се у функцији именског копулативног предикатива реализује именичка јединица у номинативу (ретко у инструменталу).

4. Конструкције типа *то (му/ти) дође субота* такође се темеље на процесу „рачунања”, одн. „процењивања”; међутим, сада није посреди „рачунање” или „процењивање” односа између појма означеног номинативним номиналом (са функцијом граматичког субјекта) и појма означеног дативним номиналом. У примерима са глаголом *доћи* у значењу *експлицирања йо-средног родбинског односа* дативни номинал има конституентску вредност, док се у примерима типа *то (му/ти) дође субота* клитицизира (тј. не може се употребити и у дужем облику) и нема конституентску – већ прагматичку вредност (можемо говорити о прагматикализацији⁴ дативне енклитике). Дативна енклитика *му* је у оваквој конструкцији још и нереференцијално употребљена (не упућује на учесника у денотираној ситуацији). У типу *то (му/ти) дође субота*, дакле, говорник „рачуна”, односно „процењује” садржај исказан предикативом, који се преко глагола *доћи* (као нетипичне копуле) приписује субјекатском појму. Наводимо примере ове конструкције са дативном енклитиком *му*.

(12) Ајд да видимо тај термин, ево Лијан рече после 5, па ајд, рецимо 7. мај, то му **дође виџенд**.

(13) Премијер јутрос у 10.45 на Пинку рече да би у наредних двадесетак дана требали уговорити деоницу Сурчин – Обреновац. То му **дође почетак маја**, па да видимо...

(14) Поглед са Ајфеловог торња је у свим најавама процењен као црногорски филм. Шта му то **дође**, тешко је рећи.

⁴ Прагматикализација представља вид граматикализације. Функционише на дискурсном нивоу, а подразумева нпр. развој дискурсних маркера и модалних партикула (Вишер 2006: 130).

(15) Људи, може ли једно питање? :) *Standard International Shipping*, то му **дође** ова обична пошта, је л' тако?

(16) Социјални или политички протест, то му **дође** исто... политика је у свим сферама наших живота, како мислите да је изузмете...⁵

Уместо дативне енклитике му може се употребити дативна енклитика другог лица (17), која се односи на саговорника (има свог референта, за разлику од енклитике му). Овај се датив у литератури назива прагматичким дативом саговорника, односно, прецизније, дативом истомишљеника (Палић 2010: 284–286). Његовом употребом говорник поставља саговорника у позицију некога ко је већ прихватио садржај изреченог исказа и сложио се са говорниковим мишљењем. Карактеристичан је за исказе „идентификацијског” типа (*x је y*), у којима је увек присутна бар једна показна заменица, најчешће у функцији субјекта (*idem*: 286).

(17) Ево, Ђоле, види како то иде: имаш компјутер. Он има процесор, то ти **дође** нешто као мозак, онда имаш меморију, она ти је попут мозга, али само сећање, без размишљања, и имаш те такозване периферне уређаје – а то су ти тастатура и миш – и они су ти као чула.

Предикат са овако употребљеним глаголом *доћи* може имати и прилошко значење. Тада говоримо о конструкцији типа *то (му/ти) дође у суботу*, која је веома блиска копулативним конструкцијама са прилошком вредношћу (исп. Станолчић, Поповић ¹¹2008: 240), тј. субјекатском појму се преко глагола *доћи* приписује неки прилошки садржај. Тако је у РСАНУ забележено временско и месно значење ове конструкције, дефинисано као „(и несвр.) *иасићи, иадаићи у одређено време, имайи своје месйо у временском йоку* – Ове године Први мај **дође у суботу**”, односно као „*наићи се, налазиићи се негде, заузетии своје месйо (у склоју, низу, размештијају нечеђа), сјадаићи* – На мом апарату дугме за појачавање звука **дође сасвим десно**”. У нашем корпусу посведочени су не само предикативи са временским (пр. (18–19)) и месним значењем (пр. (20–21)) него и са значењем количине (пр. (22–23)). Свако од наведених прилошких значења подразумева моменат „рачунања” или „процењивања” (исп. пр. (22), где је процес „рачунања” и експлициран).

(18) *Sci Fi* канал (*Sci Fi Channel*) на СББ! – SF тим ипак ће, изгледа, почети већ 1. октобра (то му **дође сутра** ил' **прекосутра**)!

(19) У, да! Видех то. То му **дође у недељу у три ујутру**?

⁵ Као једнако фреквентне налазимо и примере следећег типа: *Прво на фоотографији је Перасиј у Боки, али добро – Пејшровац, Перасиј – йо му дође на усјидо*.

(20) То му **дође** поред **рибодовачког удружења „Смућ”**, колико сам схватио, од Купусине бентом ка Апатину и вагонима.

(21) Овај стан је поред *Malta War Museum*, у кварту *Birgu (Vittoria)*. То му **дође** прекопута *Yaqeṭe*, шта ти мислиш о тој локацији?

(22) Чек', да се пребројимо – јен, два, три... тачно смо девет, и троје деце што су отишла у шетњу... подељено са пет милиона долара... то му **дође** близу **пола милиона** за свакога.

(23) Мада 178 cm није уопште екстремно високо за девојке, али када се на ту висину обују штикле, то му **дође** **близу 190 cm**.

И у овом случају смо забележили мали број примера употребе несвршеног глагола *долазити* у конструкцији блиској копулативној, при чему се њиме увек исказује понављана радња:

(24) За непуне две године 64 државе света су признале самопроглашење независности Косова. То му **долази** **32 признања годишње**.

(25) Мушко ко мушко, слагаће. Женско ко женско, сазнаће. То је то – то му **долази** **ко два и два је четири**.

5. Најзад, резимирајмо. Конструкције са глаголом *доћи* у значењу *експлицирања посредног родбинског односа* и конструкције типа *то (му/ти) дође субота*, односно *то (му/ти) дође у суботу* – темеље се на процесу „рачунања”, тј. „процењивања”. У првом случају говорник „процењује” родбински однос између номинативног и дативног ентитета, док у другом случају „процењује” садржај који приписује номинативном ентитету (дативни номинал има прагматичку вредност). Ова значења у вези су са основним значењем глагола *доћи*: уместо процеса кретања, који доводи до одређеног места као циља, сада говоримо о процесу рачунања, који доводи до одређеног резултата (тј. садржаја), приписаног субјекатском појму. Разматране конструкције веома су блиске копулативним конструкцијама са глаголом *јесам*, те бисмо овако употребљен глагол *доћи* могли окарактерисати као својеврстан нетипичан копулативни глагол, који, сем што повезује предикативни садржај са субјекатским појмом, има и своје специфично значење („рачунање”, одн. „процењивање” предикативног садржаја). Оваква употреба глагола *доћи* одлика је разговорног језика.

И з в о р и :

ГП: *Google преџраживач*. www.google.rs.

РСАНУ: *Речник срџскохрвајскоџ књижевноџ и народноџ језика*, X–XIX, Београд: САНУ, 1959 – .

Л и т е р а т у р а :

ВИШЕР 2006: I. Wischer, Grammaticalization, in: K. Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Amsterdam: Elsevier, 129–135.

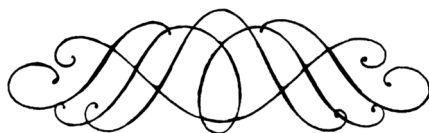
ПАЛИЋ 2010: I. Palić, *Dativ u bosanskome jeziku*, Sarajevo: Bookline.

СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ ¹¹2008: Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамаџика срџскоџа језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Александра Јовановић

Докторанд Филолошког факултета Универзитета у Београду

aleksandrasjovanovic@hotmail.com

МАЛИ САВЕТИ

Да ли је исцравно рећи цроцесцвоваци или цроцесцоваци?

*Из цруце Правойис, цравойисне цреце
и језичке недоумице са инцернеца*

Исправан је једино облик *цроцесцоваци*.

У облику *цроцесцвоваци* јавља се тзв. паразитско *в* по аналогији са глаголима изведеним од именица на *-сцво*, нпр. *црисусцво+(о)ваци*. У неким случајевима норма је прихватила облике са оваквим *в*, као нпр. у глаголу *нацасцвоваци*, који је изведен од именице *нацасц* и суфикса *-оваци* (*нацасцоваци*, што је такође регуларан облик). Међутим, код глагола изведеног од именице *цроцесц*, није нормиран облик са *в*.

Р. С.

Да ли је исцраван облик уво или уxo?

*Из цруце Правойис, цравойисне цреце
и језичке недоумице са инцернеца*

И поред распрострањеније употребе облика са *в* уместо са изворним *х*, Правопис инсистира на равноправности именица „уво” и „ухо”.

Р. С.

У дневној цццамци се црезиме ццурскоц цредседника ццице Ердоцан и Ердоан. Ццца је исцравно?

Подсетимо прво на то да је нашом нормом предвиђено да се имена из страних живих језика преузимају сагласно изворном изговору преозвученом на наше најближе гласове, ако она таква нису тешка за изговор и нису непогодна за нашу граматичку промену. Међутим, правописна правила налажу и то да имена која су ушла у изражајни обичај по неким другим принципима не треба мењати.

Шта радити са турским народним именом *Ердо(џ)ан*, у коме је глас *џ* тзв. мукло *џ*, које се у турском језику пише али не изговара? Морамо поћи од другог правила, које налаже уважавање праксе. А код нас се уобичајило да у оваквим случајевима следимо писани облик и да *џ* не изостављамо у изговору, чиме избегавамо и вокалску групу *oa*, која није типична за српски језик.

Дакле, презиме турског председника треба писати и изговарати *Ердоџан*.

Тако изговарамо и презиме другог турског политичара – *Давуџоџлуа*, у коме такође имамо мукло *џ*.

Р. С.

Да ли је исправно написати Змај Јовина улица и Живим у Кнез Михаиловој улици или оваква имена треба писати са цртицом: Змај-Јовина улица, Живим у Кнез-Михаиловој улици?

Најновији Правопис прописује да се устаљени склопови речи, у којима прва реч означава титулу, занимање, сродство и сл. или је саставни део имена, пишу одвојено, без цртице испред личног имена односно презимена, без обзира на порекло и променљивост односно непроменљивост. Исправно је, дакле: *Змај Јовина улица и Живим у Кнез Михаиловој улици*.

Тако се пише и: *кума Живка* (Добила сам од кума *Живке*, Иди до кума *Живке*), *шестика Ситани*, *џазда Николи*, *са чика Миланом*, *ујка Пејру*, *Хајдук Вељкова улица* и сл.

Р. С.

Да ли зовориће роза боја или розе боја – зласило је ишћање на једној интернеј језичкој зруји.

Из зрује Наши језик са интернеја

Правилна су оба облика – и *роза* (коме наши речници дају предност) и *розе*. Међутим, у пракси, поготово у модним часописима, срећу се и примери попут следећих: За пролеће предлажу гламурозне комаде у *розој* и златној боји. Кожне сандале у *розој* и сребрној боји. Кит Кет у *розој* нијанси. Офарбала је лице у *розу* боју. *Розу* чоколаду креирао је прошле године.

Рекло би се да се овај придев одомаћио код нас и почео донекле да се по-
наша попут одговарајућих наших придева, па срећемо *розу* боју као што
налазимо зелену, плаву или неку другу „домаћу” боју. Овај придев се, међу-
тим, попут сличних придева страног порекла не мења по падежима. Правил-
но је једино: сандале у *роза* (*розе*) боји, лице офарбано у *роза* (*розе*) боју итд.
Р. С.

*На честіо ѿосіављано ѿіііање: Да ли особу која се зове Ђурађ ііреба
зватиі Ђурађ, Ђурађе или Ђурђе, одговорио је іірофесор Клајн у НИИ-у.
Преузимамо њејов ііексі у целосііи.*

Наташа Обрадовић из Ниша обратила се писмом Одељењу језика и књи-
жевности САНУ, с молбом да јој „разјасне једну недоумицу, мени јако важну.
Супруг и ја смо недавно постали родитељи дечака коме смо дали име Ђурађ.
Ван нашег окружења више пута сам се сусрела с обликом вокатива ‘Ђурађ!’,
док неки сматрају да се, сем у номинативу, име Ђурађ изједначава са Ђурђе у
свим осталим падежима. Како гласи тачна деклинација овог властитог имена?”

Грчко име Георгиос, са значењем „земљорадник”, раширено је (захва-
љујући свецу који је убио аждају) по целој Европи (Георг, Џорџ, Жорж,
Хорхе...). Грчки наставак -ос је изостављен, а једно и друго „г”, испред „е”
односно испред „и”, у нашем језику палатализовали су се у „ђ”. Тако смо
добили основу Ђорђ, али и Ђурђ, јер грчко дуго „о” често се код нас затва-
ра у „у” (као кад кажемо друм од грчког дромос, или Солун од Тесалоники).
Српска имена, међутим, не могу се завршавати на два сугласника, па је или
додато крајње -е (Ђорђе, Ђурђе) или је између њих убачено непостојано „а”
(Ђурађ). Да је то „а” непостојано, треба стално подсећати новинаре, који
воле да пишу о „деспоту Ђурађу” Бранковићу (уместо Ђурђу).

С обзиром на испадање „а”, падешки облици од Ђурађ заиста су једнаки
као за Ђурђе, осим у номинативу – и у вокативу. Граматика каже да завр-
шетак вокатива мушког рода гласи -е после тврђих сугласника (брате, Ми-
лане, генерале), а -у после меких (палаталних), нпр. хероју, коњу, учитељу,
мишу, лупежу. За -ђ је незгода што готово и немамо других именица са тим
консонантом на крају, осим смуђ (јесте ли кад чули печача да седи на оба-
ли реке и гунђа „Хајде, проклети смуђу, загризи већ једном?”). Вођ ту мно-
го не помаже, јер се у промени углавном употребљава варијанта вођа, са
самогласником на крају („Уз тебе смо, вођо наш!”).

Пошто је и „ђ” палатал, вокатив од Ђурађ морао би гласити Ђурђу, али
се то правило често изврдава (увек чујемо „Милоше” и „Радосе”, мада би
теоријски било правилније Милошу и Радосу). Зато бисмо и овде могли
дозволити вокатив Ђурђе. Вокатив једнак номинативу („Здраво, Ђурађ!”)
без сумње је неправилан, јер би то било као да кажемо „Ходи овамо, Петар!”
или „Александар, само тебе по цео дан слушам на телевизији!”

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ТЕРМИНОЛОГИЈА У ХОМЕОПАТИЈИ

Одбору за стандардизацију српског језика обратило се, у јулу 2000. године, ИП „Клио” с молбом да се утврди неколико термина из области хомеопатије. Наиме, ово предузеће уврстило је у свој издавачки план за 2000. годину књигу *Хомеопатија за децу*. Пошто је реч о једном од првих приручника из те области код нас, право је време да се утврди неколико термина. Књига се преводи с енглеског језика а у питању је следећих неколико термина: *potency*, *potentize/potentization*, *plussing*, *mother tincture*, *succussion*, *proving*, *modality* и *miasm/miasmatic*.

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на својој седници од 16. септембра 2000. године, размотрила је молбу ИП „Клио” и усвојила већ припремљени

ОДГОВОР

У овом случају пружа се ретка прилика да се нова терминологија утврди систематски и на време. У начелу, треба пазити на то да термин буде у највећој могућој мери јасан, да истиче посебност онога о чему је реч али не по цену замагљивања или мистификације, као и на то да понуђени термини буду у складу с већ установљеном праксом – што не мора ићи у прилог једном истом решењу!

Кренимо редом.

Термин *potency* односи се на јачину хомеопатског лека (*a homeopathic remedy*). Међународно хомеопатско удружење препоручује да се у сваком језику у овом случају задржи исти термин, дакле – *јошениција*, што се и код нас досад чинило.

Термини *potentize / potentization* означавају нарочити поступак којим се хомеопатском леку даје одређена потенција, тј. он се доводи у такво стање да има одређену потенцију. Одговарајући термини били би *јошеницирање* (лек), одн. *јошеницирање* (лека).

За *plussing*, што је поступак којим се лек појачава а да му се потенција не мења, одговарајући термин био би *јојачавање* (лека).

Термин *mother tincture* најбоље би се могао превести као *мајична јинк-јура* (реч је о основној течности од које се прави хомеопатски лек).

За *succussion* код нас се среће и термин *сукусија*, али сматрамо да нема разлога да се избегава сасвим прозиран термин *мућкање* (лека).

Термин *proving* означава експеримент помоћу којег се утврђује дејство лека на здраве особе (чиме се утврђује и који се симптоми тим леком могу

сузбијати). Изворни немачки термин јесте (*die*) *Prüfung*. Иако се у (још слабо развијеној) хомеопатској пракси код нас среће термин *доказивање*, сматрамо да нема потребе ићи даље од речи *испитивање* (*хомеопатског лека*): с једне стране, *доказивање* (*лека*) могло би упутити на то да је у питању доказивање његове ефикасности, што никако није случај, а с друге – није неопходно већ самим термином указивати на то да је реч о начину испитивања специфичном за хомеопатију. (Такво решење било би сагласно с оним које је предложио и др Милош Поповић у свом *Првом хомеопатском приручнику*, Београд 1995. Такође, таквом решењу прибегли су стручњаци у једном другом словенском језику, којем су хомеопатски термини познати већ много деценија – руском: *испытание*. Иначе, у истој књизи др Поповић на једном месту помиње и *ујврђивање лека*, што сматрамо прикладнијим него *доказивање*.) А онај ко на себи испитује хомеопатски лек – *испитаник* – може рећи не онако како се то понекад код нас чини – „имао/имала сам доказивање”, него, без непотребних рогобатности, „лек ми се испољио”.

Термину *modality* одговарао би наш термин *модалитет* (реч је о јачању или слабењу симптома болести у зависности од промене околности, као што су промена температуре или јачине светлости, кретање, додир и притисак, присуство друге особе или самоћа итд.).

Терминима *miasm / miasmatic* одговарали би наши термини *мијазам* (реч је о наслеђеним слабостима у човековој конституцији) и *мијазмички* (нпр. *мијазмичке слабости*).

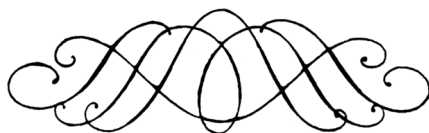
Што се тиче писања назива хомеопатских лекова, треба рећи да се ти лекови добијају од биљака, минерала и других природних супстанци. Они се, у свету и код нас, продају под својим латинским називом, те их тако треба и писати. На пример, лек који се добија од црног лука назива се *allium sera* (односно, у ћириличкој варијанти, *алијум цеја*), другим речима – не треба га преводити као „црни лук”, јер је реч о *хомеопатском* црном луку, тј. ономе који је прерађен на нарочит начин.

Кад је у питању превођење оваквих текстова, треба скренути пажњу на још две ствари. Једна су тзв. позајмљенице из лењости: корисник термина аутоматски, идући линијом мањег отпора, употребљава изворни термин, само мало фонетски и морфолошки прилагођен нашем језику, занемарујући домаћу реч, која не значи ништа „мање”, него, напротив, „више” – јер је свакоме сасвим јасна. Таква позајмљеница из лењости јесте *сујресција* (*симптом* / *болест*), односно *сујримирани* (нпр. *сујримирани симптоми*) – уместо *сузбијање* или *појискивање* (*симптом* / *болест*), односно *сузбијени* / *појиснути* (*симптоми*). Уместо *агравација* (*симптом*) умесније је рећи *погоршање*. Среће се, затим, *антидоирање* (*хомеопатског лека*) – уместо *ионичавање дејства* (ово друго јесте нешто дуже, али је потпуно

јасно). Нарочито је рогобатно узимање случаја (према енгл. *taking a case*) – уместо за наш језик природнијег *йприсѣуѣања случају* или, понекад, *анализе случаја*.

Друго о чему треба водити рачуна карактеристично је за превођење медицинских текстова уопште, а тиче се њихове безличности, која их боји приметним бирократским тоном. Тако ће се, у складу с енглеским извором, у медицинској струци чути, у опису болесниковог стања или симптома болести, *Присуѣна је жеђ, Посѣоји йромуклосѣ, Код болесника је йприсуѣан бол* и сл. Наиме, трудећи се да буде што објективнији, медицински посленик именује само појаву, посматрајући је независно од њеног носиоца или потискујући овога у други план. Сматрамо да је такав начин изражавања (а и такав начин посматрања!) неприродан и непотребан, те да, у намери да се избегне безлични језик и бирократски менталитет треба рећи: *Болесник је жедан, Промукао је, Боли ђа (ѣо и ѣо)* или *осећа јак бол (ѣу и ѣу)* и сл.

Одговор је припремила др Душка Кликовац, којој је у разјашњењу значења неких термина помогла др Мирјана Тодоровић.

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

ТУЖБА КОНСОНАНТА СИГМА ПРОТИВ КОНСОНАНТА ТАУ

Пред судским већем седам вокала

(У години архонта¹ Аристарха из Фалерона, седмога дана месеца Пија-непсиона², Сигма је подигла тужбу против Тау пред судским већем седам вокала, због напада и отимачине, тврдећи да су од ње отете све речи које се изговарају са двоструким Тау).

Док је, поштовано судско веће вокала, ова индивидуа, Тау, према мени вршила тек мале преступе, тако што је злоупотребљавала моју имовину и задирала где јој није место, трпела сам неправду и на оно што сам могла чути нисам се обазирала због своје, вама и свим осталим словима познате, трпељиве природе. Пошто је исти стигао до врхунца своје похлепе и безакоња те није задовољан оним преко чега сам ћутке прешла него покушава да од мене отме још више, приморана сам на то да тражим да пред вама положи рачун, јер ви познајете обе стране. Поред тога, страх ме је да ћу потпуно нестати, јер ће ме чинећи све већа отимања и додајући ономе што је већ учинио, потпуно истерати са мог поседа; ако ме сасвим ућутка, једва да ћу се убрајати у слова, претворићу се у обичан шушањ.

Праведно је да против ове погубне делатности устанете не само ви, који сте сада у већу, већ и сва друга слова, јер ако свако ко жели може да се пробије са свог места на неко друго и ако ви вокали, без којих ништа не може да се запише, ово допустите, не видим како ће се одржати од старине утвр-

¹ Државни чиновник, члан врховне власти; било их је девет од којих се први, по којем се означавала година, напросто звао архонт или епоним.

² Месец у атичком календару који обухвата делове октобра и новембра.

ђени поредак. Но мислим да никада нећете доспети до таквог степена небриге и немара да бисте допустили нешто тако неправедно. Ако ви и занемарите своју дужност, ја не могу да пређем преко недела. Камо лепе среће да су други били заустављени у својој дрскости онда када су први пут стали да крше закон. Тако Ламбда не би била на ратној нози са Ро, расправљајући о власништву над *каменом њлавцем* (κίσελις/κίσερις) и *џлавобољом* (κεφαλαλγία/κεφαλαργία), нити би се Гама расправљала са Капом изнова на ивици физичког обрачуна код *ваљара* (γναφεῖον/кнаφεῖον) око *јасџука* (γνάφαλλα/кνάφαλλα) и била би спречена да се бори са Ламбдом, *скоро* (μόλις/μόγис) отворено крадући од ње и потајно крадуцкајући *свакако*.³ То би и остале одвратило од чињења противзаконите збрке. Најбоље је за сваког од нас да остане на месту на које је распоређен; отићи тамо где немаш право да будеш јесте акт кршења поретка. Онај што је први уобличио ове законе за нас, било да је Кадмо острвљанин или Паламед из Науплиона – неки то промишљање приписују Симониду⁴ – није нам само одредио поредак, то ко ће од нас бити први или други, него и одлике и моћи које свако од нас има. Вама, поштоване судије, дали су највећу почаст, јер ви правите звук сами од себе, потом полувокалима, пошто је њима потребно да нешто стане покрај њих да могу да се чују; одлучили су да последње место треба да припадне групи од девет слова која сама за себе немају звука. Вокали треба да чувају ове законе.

Али овај Тау овде, не могу га назвати горим именом од његовог сопственог, који, тако ми богова, не може да се чује уопште осим ако вас двојица, Алфа и Ипсилон, снажни и наочити момци, не прискочите у помоћ, овај Тау, кажем, имао је дрскости да ме увреди преко сваке мере, не само лишавајући ме очинских именица и глагола него ме протерујући из скоро свих везника и предлога, тако да његову чудовишну похлепу не могу више да подносим. Како је то започео и када, сада ћете чути.

Једном приликом посетила сам Кибел, пријатно мало насеље које су основали, како се прича, Атињани. Била сам у друштву снажног Ро, најбољег суседа, и одсела у кући комедиографа Лисимаха, очигледно Беоћанина пореклом, премда се градио да потиче из срца Атике. Код тог сам странца открила отимачину овога овде Тау. Док се то задржавало на погрешном изговарању *чеџири* (τέσσαρα/τέτταρα) и *чеџрдесей* (τεσσαράκοντα/тетταράκοντα) и покушају да ми украде прилог *данас* (σήμερον/τήμερον) и слично, говорећи да је то његово и тако ме лишавајући мојих рођака и пријатеља

³ Није јасно на шта Лукијан овде мисли. Не постоји дублет μάλιστα/μάγιστα, како би се морало схватити из текста.

⁴ Кадмо шеснаест слова феничког алфабета преноси у Грчку, Паламед додаје још четири, а четири Симонид, и то не песник него лекар из Сиракузе; Кадмо је назван острвљанином према верзији да потиче из града Тира а не Сидона.

међу словима, помислила сам да му је то ружна навика и прешла сам преко тога, не узбуђујући се превише због губитка. Али када је кренуо даље и усудио се да погрешно изговара *калај* (κασσίτερον/καττίτερον), *кожу* (κάσσυμα/κάττυμα) и *кайран* (πίσσα/πίττα), а потом, губећи сваки осећај стида, погрешно називајући *краљицу* (βασιλίσσα/βασίλιττα), веома сам повређена и бесна због свега, пошто се плашим да ће у догледно време и смокву уграбити (σῦκα/τῦκα). Опростите ми, у име Зевсово, мој праведни гнев, обесхрабрена сам и лишена оних који ми држе страну. Није мала опасност у питању, пошто ми отима познанике и пријатеље међу словима. Отео ми је *коса*, причљиво створење, са груди и дао му друго име (κίσσα/κίττα); одузео ми је *фазана* (φάσσα/φάττα), са мојим *йаџикама* (νήσσαι/νήτται) и мојим *чавкама* (κόσσυφοι/κόττυφοι), иако му је Аристарх⁵ то забранио. Отео ми је не мало *йчела* (μέλισσα/μέλιττα) па отишао у Атику и тамо ми противзаконито узео *Химес* (Ύμησός/Ύμηττός), из самога срца Атике, вама и другим словима пред носем. Али зашто говорим о томе? Избацио ме је из целе Тесалије, желећи да је назове Теталијом, избрисао ме из *мора* (θάλασσα/θάλαττα) и није поштедео чак ни *цвеклу* (σεύτλια/τεύτλια) у мојој башти, тако да ми није оставио, да цитирам изреку, ни *дрвени ексер* (πάσσαλος/πάτταλος).

Да сам трпељиво слово ви сами можете потврдити, јер никада нисам позвала на суд Зету због тога што је узела мој *смараџ* (σμάραγδος/ζμάραγδος) и сасвим ме лишила Смирне, нити Кси због прекорачења *уџовора* (συνθήκη/ξυνθήκη) са Тукидидом *исџоричарем* (συγγραφεύς/ξυγγραφεύς) као његовим *савезником* (σύμμαχος/ξύμμαχος). Када је мој сусед Ро био болестан, опростила сам му не само што је пресадио моје *мирџе* (μυρσίνη/μυρρίνη) у свој врт него и што ми је поломио *круну* (κόρση/κόρη) у наступу неурачунљивости. Тако сам ја прошла, али овај Тау, видите како је зао и према осталима. Да бих показала да није и друге оставио на миру него је нанео неправду Делти, Тхети и Зети, и скоро целом алфabetу, молим позовите да приступе и друге оштећене стране лично. Слушајте, поштоване судије вокали, Делту која каже: *Оџео ми је енделехију желећи да је зове енџелехијом џроџив свих џравила*; Тхету која рида и чупа косе јер јој је узео чак и *џикуву* (κολοκύνθη/κολοκύντη) и Зету која је изгубила свој *звиждук* (συρίζειν/συρίττειν) и *џрубу* (σαλπίζειν/σαλπίττειν), тако да више не може да *џисне* (γρύζειν/γρύττειν). Ко би се сагласио са свим овим, и каква је казна довољно строга за посвемашњег разбојника Тау?

Не само да наноси штету свом сопственом народу алфabetском, него је већ напао и људску расу; не дозвољава јој да говори правилно сопственим

⁵ Узор филолога у старом веку, Аристарх (217–145. пре н. е.) са Самотраке, водећи међу александријцима; његова делатност била је веома обимна, приређивао је издања класика и писао коментаре, нарочито се бавећи Хомером.

језиком. Заиста, поштоване судије, кад говорим о људима сетих се самог *језика* – и одатле ме је протерао и начинио γλώττα од γλώσσα. О Тау, сама куго језика! Али ја ћу га напасти другом приликом и подучићу људе о његовим греховима против њих када покушава да спута њихов језик и да га осакати. Човек када види нешто *лејо* (κάλον) жели то тако и да каже, али Тау се меша и чини да каже нешто друго (τάλον⁶), желећи да има преимућство у свему. Опет, други говори о *младици винове лозе* (κλήμα) али Тау, прави *злочинац* (τλήμων) окреће младницу у *злочин* (τλήμα). Не само да наноси штету обичном народу него и самом Великом краљу, у чију се част, како кажу, земља и море клањају и одустају од своје природе; и он је жртва завере Тау који уместо Кира прави некакав *сир* (Κῆρος/τύρός).

Тако он угрожава човечанство у погледу језика, али погледајте стварну штету коју им је нанео. Људи ридају и оплакују своју судбину и проклињу Кадма што је уврстио Тау у алфавет, јер кажу да су њихови тирани, следећи његово обличје и имитирајући његову грађу, обликовали распеће у истом облику и на њему разапињу људе; то страшно средство по њему је добило страшно име⁷. Због свега, не мислите ли да Тау заслужује да умре, и то на различите начине? Што се мене тиче, мислим да га ваљано можемо казнити његовим сопственим обличјем.

Лукијан из Самосате, *Изабрани сјиси*, Београд (СКЗ), 2017.
(превод са старогрчког Дејан Ацовић), 11–17.

Белешка

Лукијан из Самосате (око 120. и после 180. године н. е.) – најпознатији хеленски сатиричар, пореклом Сиријац. Извргавао је руглу филозофски догматизам, религијско лицемерје, историографске, језичке и књижевне девијације, као и рђаве стране оновремене стварности. По духовитости и забављачком умећу ненадмашан је антички писац. Његово приповедање, махом дијалошко, одликује се изузетно добрим стилем.

Рубрику уређује академик Милосав Тешић

⁶ Ова реч се не налази у речнику.

⁷ Распеће је било у облику слова Т, глагол σταυρόω значи разапети, Полибије, I 86.4; међутим, Лукијан користи облик глагола ἀνασκολοπιζω, набити на колац, мешајући те две сурове казне које потичу из Персије; такође и код Херодота, I 128 и IX 78, где је употребљено у сличном значењу.